



LAUREA

Avioeroprosessi ja liitännäisvaatimukset



Parviainen, Heli

2009 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Hyvinkää

Avioero prosessi ja liitännäisvaatimukset

Heli Parviainen
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Marraskuu 2009

Heli Parviainen

Avioeroprosessi ja liitännäisvaatimukset

Vuosi	2009	Sivumäärä	54
-------	------	-----------	----

Opinnäytetyöni aiheena on aina ajankohtainen avioero sekä siihen liittyvät muut vaatimukset. Avioero on vaikea asia ja sen yhteydessä tulee selvitettäväksi lukuisia asioita. Avioeroprosessi on Suomessa säädetty nykyään hyvin yksinkertaiseksi ja helpoksi. Avioliittoa säätelevä peruslaki on avioliittolaki. Opinnäytetyöni tarkoituksena onkin selvittää, miten avioeroa ja liitännäisvaatimuksia on Suomen lainsäädännössä säädelty.

Liitännäisvaatimukset voidaan jakaa kahteen ryhmään: lapseen kohdistuviin vaatimuksiin ja puolisojen taloudellisia suhteita selvittäviin vaatimuksiin. Lapseen kohdistuvia vaatimuksia ovat lapsen huolto ja asuminen, tapaamisoikeus sekä elatus. Puolisoiden taloudellisiin suhteisiin liittyviä liitännäisvaatimuksia taas ovat pesänjakajan määrääminen, ositus sekä puolison oikeus elatukseen. Tietyissä mielessä kaikkia näitä edeltää mahdollinen vaatimus yhteiselämän lopettamisesta, joka aktualisoituu avioeron yhteydessä usein ensimmäisenä.

Opinnäytetyöni tuloksena olen laatinut Vantaan käräjäoikeuden yleiskanslian käyttöön ohjeet hakemuksen laatimisesta, tiettyihin hakemuksiin tarvittavista liitteistä ja muista erityisvaatimuksista sekä selvittänyt lyhyesti ja selkeästi hakemusprosessin kulun käräjäoikeudessa. Ohjeiden tarkoituksena on paitsi auttaa kanslian henkilökuntaa jokapäiväisessä työssä, myös helpottaa asiakkaita. Ohjeesta asiakkaan on helppo tarkistaa, mitä hakemuksessa tulee olla. Näin voidaan parhaimmillaan nopeuttaa oikeudenkäyntiprosessia.

Asiasanat: avioero, lapsen huolto, elatus, pesänjakajan määrääminen, ositus

Heli Parviainen

Divorce and secondary claims

Year	2009	Pages	54
------	------	-------	----

The subject of my thesis is the always current divorce and other claims related to it. Divorce is a very hard situation to handle and there are many different issues that have to be settled in the same context. The process of divorce has been made very simple and easy in Finland. The basic law that enacts marriage is the Marriage Act. The object of my thesis is to find out how divorce and secondary claims are enacted in the Finnish law.

Secondary claims can be divided into two groups. Firstly there are claims that are directed to a child: custody and occupation, visitation rights and alimony, and secondly there are claims that settle the financial relations of the spouses: appointing the executor, division and alimony. In a certain way a possible claim about ending the relationship as a couple precedes all of those other claims. Ending the relationship as a couple is often actualized first during the divorce process.

As a result of my thesis I have set guidelines of establishing an application, enclosures that are required to an application and clarified briefly and clearly the process in petitions. These guidelines are meant to be used in the office of the District Court of Vantaa. The purpose of the guidelines is to help the office staff in their every day work and also facilitate customers. With the help of the guidelines a customer can easily check what information there should be in an application. In this way the process can at its best be accelerated.

Key words: divorce, custody, alimony, appointing an executor, division

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Avioliitto	2
2.1 Avioliiton juridinen merkitys	2
2.1.1 Avioliittolain varallisuusjärjestelmä	2
2.1.2 Omaisuuden erillisyyden periaate.....	3
2.1.3 Avioehtosopimus	3
2.2 Avioliittoon sovellettavista laeista	4
2.3 Avio-oikeusyhteiden katkeaminen	4
3 Avioeroprosessi.....	5
3.1 Avioero harkinta-ajan jälkeen.....	5
3.2 Avioero ilman harkinta-aikaa	6
3.3 Avioeron liitännäisvaatimukset.....	6
3.4 Perheasioiden sovittelu	7
4 Yhteiselämän lopettaminen	7
4.1 Yhteiselämän lopettamista koskevan vaatimuksen esittäminen	8
4.2 Tuomioistuimen ratkaisu	8
4.3 Perheen sisäinen lähestymiskielto	9
5 Lapsen huolto ja asuminen	10
5.1 Huollon sisältö ja määräytyminen	10
5.2 Huoltomuodon merkitys ja huoltajien päätäntävalta	10
5.3 Huoltomuodon muuttaminen	11
5.3.1 Huoltajien välinen tehtävien jako	12
5.3.2 Sosiaalitoimen selvitys	12
6 Lapsen tapaamisoikeus	13
6.1 Yleistä.....	13
6.2 Tapaamisoikeuden muodot.....	14
6.3 Tapaamisoikeuden täytäntöönpano	15
6.3.1 Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanoprosessi	16
6.3.2 Täytäntöönpanokeinot	16
7 Lapsen elatus	17
7.1 Yleistä.....	17
7.2 Elatusvelvollisuus	18
7.3 Elatuksen järjestäminen.....	18
7.4 Elatusavun vahvistaminen	19
7.4.1 Sopimuksen vahvistaminen sosiaaliviranomaisessa	20
7.4.2 Elatusapuasian käsittely käräjäoikeudessa	20
7.5 Vanhentuminen	21

7.6 Elatuksen suorittaminen	22
7.7 Elatusavun muuttaminen	22
7.7.1 Elatusavun muuttamisen edellytykset.....	22
7.7.2 Oikeuskäytäntö elatusapujen muuttamista koskevissa tilanteissa	23
7.7.3 Suoritetun elatusavun palauttaminen	23
7.8 Elatusavun vahvistamisen perusteet Oikeusministeriön ohjeen mukaan	24
7.8.1 Lapsen elatustarve.....	24
7.8.2 Vanhempien elatuskyky	25
7.8.3 Elatusavun määrän laskeminen	26
7.9 Elatusturvan suhde elatusapuun	26
8 Puolison elatus avioeron jälkeen	27
8.1 Edellytykset.....	27
8.2 Elatusapusopimuksen vahvistaminen	28
9 Pesänjakajan määrääminen.....	28
9.1 Tuomioistuimen määräys	28
9.2 Pesänjakajan toimivalta	30
10 Ositus.....	30
10.1 Yleistä	30
10.1.1 Ositusperuste.....	31
10.1.2 Ositusvaateen vanhentuminen	32
10.2 Omaisuuden erottelu	33
10.3 Osituksen muotovaatimukset.....	34
10.3.1 Muotovaatimusten perusteet	34
10.3.2 Osituskirjan laatiminen	35
10.4 Sopimukseen perustuva ositus	35
10.5 Toimitusositus.....	36
10.5.1 Laskennallinen osuus.....	36
10.5.1.1 Omaisuuden luettelointi.....	37
10.5.1.2. Omaisuuden arvostaminen	37
10.5.1.3 Velkojen kattaminen	38
10.5.1.4 Ylivelkainen puoliso	40
10.5.2 Reaalinen osuus	41
10.5.2.1 Päältäpäin erottaminen	41
10.5.2.2 Tasingon muodot ja suorittaminen	41
10.6 Osituksen moite ja raukeaminen	42
10.7 Toimitetun osituksen sovittelu.....	43
10.7.1 Yleistä	43
10.7.2 Sovittelun edellytykset	44
10.7.3 Sovitteluvaatimuksen esittäminen	45

10.7.4 Sovittelusäännökset	45
11 Avioerojen tunnustaminen ja muut kansainväliset säädökset.....	47
11.1 Sovelletavan lain valinta	47
11.2 Avioeroon liittyvät kansainväliset säädökset	47
11.3 Suomalaisen tuomioistuimen toimivalta	48
11.4 Muualla vahvistetun avioeron tunnustaminen Suomessa	48
12 Yhteenveto	49
 Lähteet	 51
Liitteet.....	52
Liite 1: Ohje hakemuksen laatimiseksi	52
Liite 2: Tiettyjen hakemusten erityispiirteet	53
Liite 3: Hakemusasian kulku käräjäoikeudessa	54

Laki- ja lyhenneluettelo:

AL	Avoliittolaki (13.6.1929/234)
Bryssel II	Neuvoston asetus (EY) 2201/2003 tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja vanhempainvastuuta koskevissa asioissa ja asetuksen (EY) 1347/2000 kumoamisesta
EL	Elatuslaki (29.8.2008/580)
ETurvaL	Elatusturvalaki (7.8.1998/671)
IndL	Laki eräiden elatusapujen sitomisesta elinkustannuksiin (16.12.1966/660)
ElatusL	Laki lapsen elatuksesta (5.9.1975/704)
HolhTL	Laki holhoustoimesta (1.4.1999/442)
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
Lapsilisäl	Lapsilisälaki (21.8.1992/796)
LHTTPL	Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (16.8.1996/619)
LSL	Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)
Lähl	Laki lähestymiskiellosta (4.12.1998/898)
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (13.6.1929/228)
OK	Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
PK	Perintökaari (5.2.1965/40)
PohjALS	Avoliittoa, lapseksiottamista ja holhusta koskevia kansainvälisyksitysoikeudellisia määräyksiä sisältävä, Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kesken Tukholmassa 6 päivänä helmikuuta 1931 tehty sopimus (20/1931)
RPL	Laki rekisteröidystä parisuhteesta (9.11.2001/950)
SHL	Sosiaalihuoltolaki (17.9.1982/710)
VMjL	Laki velkojien maksunsaantijärjestyksestä (30.12.1992/1578)
VuokraL	Laki asuinhuoneiston vuokrauksesta (31.3.1995/481)

1 Johdanto

Vuonna 2008 avioliittoja solmittiin noin 31000. Avioeroon sen sijaan päättyi samana vuonna noin 13500 liittoa. (www.tilastokeskus.fi) Avioero koskettaa lähes jokaista ihmistä elämän jossakin vaiheessa, omana tai lähipiirin kokemuksena. Opinnäytetyöni tarkoitus onkin selvittää, miten avioeroa ja sen liitännäisvaatimuksia on Suomen lainsäädännössä säädelty.

Työn aluksi tarkastelen lyhyesti avioliiton solmimisen oikeusvaikutuksia erityisesti puolisoiden välisiin varallisuus oikeudellisiin suhteisiin. Niiden selvittämisen jälkeen etenen avioeron hakemiseen ja prosessin kulkuun käräjäoikeudessa. Avioeron yhteydessä osapuolet voivat myös esittää erilaisia liitännäisvaatimuksia. Liitännäisvaatimukset voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään: lapseen kohdistuviin vaatimuksiin ja puolisoiden taloudellisia suhteita selvittäviin vaatimuksiin. Lapseen kohdistuvia vaatimuksia ovat lapsen huolto ja asuminen, tapaamisoikeus sekä elatus. Puolisoiden taloudellisiin suhteisiin liittyviä liitännäisvaatimuksia taas ovat pesänjakajan määrääminen, ositus sekä puolison oikeus elatukseen. Tietyissä mielessä kaikkia näitä edeltää mahdollinen vaatimus yhteiselämän lopettamisesta, joka aktualisoituu avioeron yhteydessä usein ensimmäisenä. Lopuksi selvitän vielä lyhyesti avioeroprosessiin liittyviä kansainvälisiä säännöksiä, lainvalintanormeja sekä muualla vahvistetun avioeron tunnustamista.

Olen työskennellyt Vantaan käräjäoikeuden yleiskansliassa noin puolitoista vuotta sekä hakemusasioita käsittelevän tuomarin työparina noin kaksi kuukautta. Yleiskansliassa työskennellessäni huomasin sen, että kansliasta puuttuvat ohjeet hakemuksen laatimiseen. Asiakkaat kysyvät usein erilaisten hakemusten laatimisesta sekä itse hakemusprosessista. Tämän vuoksi opinnäytetyöni yhtenä tarkoituksena on paitsi ohjeiden luominen hakemuksen laatimisesta, myös luoda erillinen asiakirja, jossa selvitetään hakemusprosessin kulku käräjäoikeudessa. Ohjeissa keskityn ainoastaan tavallisimmin avioeron liitännäisvaatimuksina (tai itsenäisesti) esitettäviin hakemusasioihin, enkä huomioi muita hakemuksia.

Työni keskittyy aihealueen lainsäädännön selvittämiseen ja on siten tutkielmatyyppinen. Työn pääasiallinen tarkoitus onkin kehittää omaa osaamistani päivittäisiä työtehtäviä silmällä pitäen. Asiakaspalvelutehtävissä on vastuu siitä, että asiakas saa asianmukaista ja oikeaa tietoa. Lähdemateriaalina on tarkoitus käyttää aihealueen keskeisimpiä lakeja sekä alan perusteoksia ja viranomaislähteitä. Opinnäytetyöni käytännöllinen ja työelämälähtöinen puoli tulee esiin luomieni ohjeiden muodossa.

2 Avioliitto

2.1 Avioliiton juridinen merkitys

Avioliiton solmiessaan puoliset tekevät keskinäisen sopimuksen, jonka vaikutukset heidän välillään alkavat vihkimishetkellä. Juridisesti avioliitto on taloudellinen sopimus, jonka kumpi tahansa osapuoli on syytä ilmoittamatta oikeutettu purkamaan niin halutessaan kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen. Puolisot ovat keskenään tasa-arvoisia. Avioliiton solmiminen ei vaikuta puolisoitten omistussuhteisiin tai velkavastuuihin. AL 2 §:n mukaan kummallakin puolisoilla on oikeus itsenäisesti päättää osallistumisestaan ansiotyöhön ja yhteiskunnalliseen toimintaan. AL 34 §:n mukaan kumpikin puoliso omistaa yksin sen omaisuuden, joka hänellä oli avioliiton solmiessaan tai jonka hän myöhemmin saa. Puolisot vastaavat myös yksin veloista, jotka ovat ottaneet ennen avioliiton solmimista tai sen aikana. (Gottberg 2007, 8, 12-13.)

Avio-oikeuden vaikutukset alkavat vihkimisestä. Se vaikuttaa tavallaan taannehtivasti ja koskee kaikkea omaisuutta riippumatta siitä, milloin ja millä tavalla osapuolet ovat omaisuuden ennen avioliittoa saaneet tai hankkineet. Siten avio-oikeuden alaisuuteen tulevat ennen avioliittoa saadut ansiotulot, lahjat, testamentit ja perinnöt sekä niiden tuotto. (Aarnio & Kangas 2002, 45-46.)

2.1.1 Avioliittolain varallisuusjärjestelmä

Avioliittolaki rakentuu puolisoitten yhdenvertaisuuden ja itsenäisyyden periaatteille. Avioliitossa puolisoitten tulee osoittaa keskinäistä luottamusta sekä yhteisesti toimia perheen hyväksi. Laki rakentuu edelleen myös omaisuuden erillisyyden periaatteelle. Omaisuuden erillisysperiaatetta täydentää AL 52 §:n mukainen velkojen erillisysperiaate. Vaikka laki ei poistaakaan yksilön oikeutta tehdä sopimuksia, siitä käy kuitenkin ilmi huomattava määrä yksityiskohtaisia säännöksiä, joiden johdosta aviopuolison asema omistajana ja sopimuskumppanina on aivan toinen kuin naimattoman henkilön. AL 38-39 §:n mukaan omistaja ei saa myydä oman harkintansa mukaan omistamaansa esinettä, käyttää seurauksitta avio-oikeuden alaista omaisuutta muun omaisuuden parantamiseen (AL 92 §), hoitaa huonosti taloudellisia asioitaan (AL 94 §) eikä lahjoittaa lopullisesti sitovin vaikutuksin sivulliselle omaisuuttaan (AL 40a §). Edelleen AL 52.2 §:n mukaan kumpikin vastaa toisen perheen elatusta varten ottamasta lainasta. (Aarnio & Kangas 2002, 42-43.)

AL sisältää niin paljon omistajan määräämisvallan rajoitusta koskevia säännöksiä, ettei pääsäännön soveltaminen aina ole mahdollista. Avio-oikeusjärjestelmä vaikuttaa lähes kaikkiin niihin säännöksiin, jotka määrittävät puolison mahdollisuuksia sopimuksin vaikuttaa asemaansa liiton aikana tai sen purkautuessa. (Aarnio & Kangas 2002, 42-43.)

2.1.2 Omaisuuden erillisyyden periaate

AL:n säännösten mukaan aviopuolisoiden välillä vallitsee taloudellinen itsenäisyys eikä avioyhteys tavallisesti vaikuta omistajan toimintavapauksiin tai omistussuhteita koskevan kiistan ratkaisemiseen. AL:ssa ei myöskään säännellä puolisoiden omistussuhteita (lukuun ottamatta AL 65 §:n ja 89 §:n poikkeuksia). AL voidaan nähdä aviopuolisoiden välisiä suhteita jäsentävänä erityislakina. Jos AL:ssa ei ole säännelty tietystä varallisuus oikeudellisesta kysymyksestä, asia tulee ratkaista yleisen varallisuus oikeuden säännösten nojalla. (Mikkola 2008, 120.)

Omaisuuden erillisyyden periaatetta täydentää AL 36 §:n omaisuuden vallinnan erillisyyden periaate. Pääsääntönä on, että omaisuuden yksin omistava puoliso on myös yksin oikeutettu käyttämään siihen nähden omistajan määräysvaltaa avioliitosta riippumatta. Hän saa siis vapaasti puolison lupaa kysymättä myydä, pantata, vuokrata tai lahjoittaa omaisuuttaan. Poikkeuksen muodostavat kuitenkin perheen pääasiallisena kotina käytettäväksi tarkoitetun kiinteistön tai huoneiston sekä laissa erikseen luetellun irtaimen käyttöön vaikuttavat oikeustoimet, joihin tarvitaan toisen osapuolen lupa. (Gottberg 2007, 13.)

Ongelmia puolisoiden välisissä omistussuhteissa ilmeneekin usein siksi, että puoliset olettavat omistavansa yhteisesti kaiken sen, minkä he avioliiton aikana hankkivat, eikä avioehto siksi tehdä. Puoliso omistaa kuitenkin itsenäisesti sen, mikä on hänen nimissään. Myös lainat ovat ottajansa nimissä riippumatta siitä, kumpi lainaa lyhentää. (Avomaa 2008, 53.)

2.1.3 Avioehtosopimus

Avioehtosopimus voidaan tehdä joko ennen avioliiton solmimista tai milloin tahansa sen aikana. Sopimus on määrämuotoinen. Sen tulee olla päivätty, allekirjoitettu ja kahden todistajan oikeaksi todistama. Tullakseen voimaan avioehtosopimus on rekisteröitävä jommankumman osapuolen kotipaikkakunnan maistraatissa. Rekisteröintiä ei voida suorittaa enää puolison kuoleman jälkeen tai avioeron tultua vireille. Avioehtosopimuksessa puoliset määräävät avio-oikeuden ulottuvuudesta, mutta muutoin sopimus on sisällöllisesti vapaamuotoinen. Sopimuksessa voidaan poistaa avio-oikeus joko yksipuolisesti tai molemminpuolisesti jo olemassa olevaan tai tulevaan omaisuuteen, tiettyihin omaisuus esineisiin tai omaisuuslajeihin. Lisäksi avio-oikeuden ulkopuolelle voidaan rajata tietyt saantotyypit, kuten lahjat ja perinnöt. Avioehtosopimusta voidaan muuttaa vain uudella sopimuksella, jossa aikaisempaa järjestelyä muutetaan tai sopimus kumotaan kokonaan. Päätöksen pitää olla yhteinen. (Gottberg 2007, 18-19.)

2.2 Avioliittoon sovellettavista laeista

Aina Suomessa asuneet Suomen kansalaiset eivät voi avioituessaan määrätä, että heidän väliseensä avioliittoon sovelletaan jonkin toisen maan lakia. Oikeus määrätä aviovarallisuussuhteisiin sovellettavasta laista on vain henkilöillä, joilla on tai on ollut kotipaikka toisessa valtiossa tai jotka ovat sopimusta tehtäessä olleet toisen valtion kansalaisia. Tässä tilanteessa puoliset voivat joko ennen avioliittoa tai sen aikana määrätä, että heidän varallisuussuhteisiinsa sovelletaan jommankumman puolison kotipaikan tai kansalaisuuden mukaan määräytyvää lakia. Tämän lisäksi he voivat määrätä, että heidän varallisuussuhteensa määräytyvät sen valtion lain mukaan, missä kummallakin viimeksi oli kotipaikka. (Aarnio & Kangas 2002, 43-44.)

Sopimusta on mahdollista muuttaa avioliiton aikana ja se on muutettava tai peruttava aina samassa muodossa kuin laadittukin. Mikäli puoliset eivät ole sopineet aviovarallisuussuhteisiinsa sovellettavasta laista, sovelletaan sen valtion lakia, johon kummallekin puolisolle on muodostunut kotipaikka avioitumisen jälkeen. Sovellettava laki voi vaihtua avioliiton tai parisuhteen kuluessa, jos puoliset muuttavat toiseen valtioon. Normaalisti aviovarallisuussjärjestelmä vaihtuu suoraan lain nojalla, kun puoliset ovat asuneet uudessa valtiossa viisi vuotta. (Aarnio & Kangas 2002, 43-44.)

Rekisteröidyn parisuhteen ja avioliiton suhde on tasavertainen. RPL 8 §:n mukaan parisuhteen rekisteröinnillä on samat oikeusvaikutukset kuin avioliiton solmimisella ja rekisteröidyn parisuhteen purkautumisella on samat oikeusvaikutukset kuin avioliiton purkautumisella, ellei toisin säädetä. Edelleen laissa tai asetuksessa olevaa säännöstä, joka koskee avioliittoa, tai säännöstä, joka koskee aviopuolisoa, sovelletaan myös rekisteröityyn parisuhteeseen ja rekisteröidyn parisuhteen osapuoleen. (Gottberg 2007, 6.)

2.3 Avio-oikeusyhteiden katkeaminen

AL sisältää erityissäännöksen avio-oikeusyhteiden katkeamisesta. Avio-oikeusyhteys voi katketa joko puolison kuoleman tai avioeron vireilletulon perusteella. Tästä johtuen puolisollla ei ole avio-oikeutta omaisuuteen, jonka toinen on saanut perintönä, lahjana tai testamentin nojalla avioliiton purkaututtua kuoleman johdosta. Nämä saannot ovat avio-oikeudesta vapaita, vaikka tästä testamenttiin tai lahjakirjaan ei sisältyisikään erityistä määräystä. (Aarnio & Kangas 2002, 46.)

Perintöön rinnastetaan myös henkivakuutuskorvaus, jonka leski on saanut muun henkilön kuin edesmenneen puolisonsa henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen nojalla. Puolison kuoleman jälkeen lesken saamat ansiot ovat niin ikään aina avio-oikeudesta vapaata tuloa. Ansioksi lasketaan palkkatulo, elinkeino-omaisuuden tuotto ja arpajaisvoitto, jos arpa on ostettu avio-oikeusyhteyden katkeamisen jälkeen. (Aarnio & Kangas 2002, 46.)

3 Avioero prosessi

3.1 Avioero harkinta-ajan jälkeen

Avioero on hakemusasia, jonka käsittelyyn sovelletaan AL:n lisäksi hakemusasioita käsittelevää OK:n 8 lukua. Vuonna 1988 voimaan tulleen avioeronormiston uudistuksen jälkeen ei tarvitse enää ottaa kantaa syyllisyyteen tai syyttömyyteen, avioeroperusteisiin tai vahingonkorvausvaateisiin. Avioeroon liittyviä henkilökohtaisia ristiriitoja tai liitännäisoikeudenkäyntejä uudistus ei kuitenkaan luonnollisesti poistanut. Varallisuuden jaosta ja lapsiin kohdistuvista kysymyksistä käydään edelleen pitkiä ja vaikeitakin oikeusprosesseja. (Gottberg 2007, 44.)

AL:n 25 §:n mukaan puolisoilla on oikeus saada avioero harkinta-ajan jälkeen. Puolisot voivat hakea avioeroa yhteisellä hakemuksella, mutta kummallakin on myös itsenäinen oikeus tehdä hakemus yksin. Puolisoiden hakiessa yhdessä eroa asia tulee vireillä hakemuksen saapuessa käräjäoikeuteen. Tuolloin alkaa kulua myös kuuden kuukauden harkinta-aika. Käräjäoikeuden päätöksessä ilmoitetaan harkinta-ajan alkaminen ja annetaan ohjeet siitä, miten puolisoiden tulee menetellä, kun harkinta-aika on kulunut. Jos hakemuksen on jättänyt toinen puoliso yksin, tuomioistuimen on varattava toiselle tilaisuus tulla kuulluksi. Hakemus on annettava tiedoksi toiselle siten, kuin haasteen tiedoksi antamisesta säädetään. Hakemuksen tiedoksiannon yhteydessä varataan myös tilaisuus tulla kuulluksi. Tällöin harkinta-aika alkaa kulua tiedoksisaantihetkestä. (AL.)

Jos asiaa ei voida ratkaista heti siksi, että puolisot voidaan tuomita avioeroon vasta harkinta-ajan jälkeen, tuomioistuimen on lykättävä asian käsittely avioeron osalta. Samalla on ilmoitettava, miten asia on harkinta-ajan kulumisen jälkeen saatettava jatkokäsittelyyn. Tuomioistuimen on ilmoitettava myös, että AL 20 §:n mukainen perheasioiden sovittelu on puolisoiden ja heidän perheensä käytettävissä. (AL.)

AL 26 §:n mukaan puolisot tuomitaan avioeroon, kun harkinta-aikaa on kulunut vähintään kuusi kuukautta ja he sitä edelleen yksin tai yhdessä vaativat. Vaatimus on tehtävä ennen kuin vuosi on kulunut harkinta-ajan alkamisesta. Kumpikin puolisoista on oikeutettu hakemaan eroa itsenäisesti riippumatta siitä, onko ensimmäinen hakemus jätetty yhdessä. Hakemus voidaan tehdä myös yhdessä, vaikka ensimmäisen olisi jättänyt toinen yksin. Kuuden kuu-

kauden harkinta-ajan kulumisen jälkeen puolisoille syntyy velvollisuus reagoida. Mikäli toista hakemusta avioeron saamiseksi ei toimiteta käräjäoikeudelle vuoden kuluessa harkinta-ajan alkamisesta, erohanke raukeaa. Jos puoliset tai toinen heistä edelleen haluaa erota, prosessi täytyy käynnistää uudestaan alusta. (Gottberg 2007, 47.)

Harkinta-ajan kulumisen ei edellytä puolisoilta mitään erillisiä toimenpiteitä, vaan se kuluu siitä riippumatta, asuvatko puoliset yhdessä vai erillään tai haluavatko he harkinta-ajan aikana hoitaa eron mukanaan tuomia liitännäiskysymyksiä. Harkinta-ajan tarkoituksena onkin paitsi ehkäistä hätiköityjä pikaeroja, myös antaa puolisoille mahdollisuus järjestellä eroon liittyviä käytännön asioita. (Gottberg 2007, 48.)

3.2 Avioero ilman harkinta-aikaa

AL mahdollistaa myös avioeron ilman harkinta-aikaa. Sellaisissa poikkeustapauksissa, joissa avioliiton esteiden tutkinnassa on jäänyt huomioimatta esteitä avioliitolle, puoliset on tuomittava avioeroon ilman harkinta-aikaa (AL 27 §). Virallinen syyttäjä on velvollinen ajamaan kannetta puolisoitten tuomitsemisesta avioeroon, jos puoliset ovat toisilleen sukua suoraan takenevassa ja etenevässä polvessa, sisaruksia tai puolisisaruksia. Jos avioliitto on solmittu jommankumman puolison aikaisemman avioliiton tai rekisteröiden parisuhteen ollessa voimassa, eikä aikaisempi avioliitto tai rekisteröity parisuhde vielä ole purkautunut, molemmilla aikaisemman avioliiton puolisoilla on oikeus saada avioero ilman harkinta-aikaa. (AL.) Tällaisia tapauksia esiintyy kuitenkin äärettömän harvoin nykyisen väestötietojärjestelmän aikana (Gottberg 2007, 48).

Toinen mahdollisuus eron saamiseen ilman harkinta-aikaa koskee tilanteita, joissa puoliset ovat välittömästi ennen eroasian käynnistämistä asuneet keskeytyksettä erillään viimeisen kaksi vuotta. Erillään asumisen syyllä ei ole merkitystä, vaan on katsottu, että pitkäaikainen asuminen erillään on jo sinänsä antanut kummallekin osapuolelle tilaisuuden tehdä harkittu päätös avioliiton purkamisesta. (Gottberg 2007, 48.)

3.3 Avioeron liitännäisvaatimukset

Avioeroa tai yhteiselämän lopettamista koskevan asian yhteydessä voidaan esittää vaatimus elatusavun vahvistamisesta, lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta sekä muu sellainen vaatimus, joka liittyy avioeroa tai yhteiselämän lopettamista koskevaan asiaan. Tällaisesta kysymyksestä tuomioistuimien voi antaa väliaikaismääräyksen, johon ei saa hakea muutosta. Väliaikaismääräys on voimassa siihen asti, kun tuomioistuin antaa asiasta päätöksen, ellei määräystä tätä ennen peruuteta tai muuteta. (AL.)

Tuomioistuimen on omasta aloitteestaan otettava käsiteltäväksi kysymys siitä, miten puolisoiden lasten huolto ja tapaamisoikeus olisi lapsen etu huomioiden järjestettävä. Asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on erityisesti kiinnitettävä asianosaisten huomiota siihen, että huollon ja tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapsen myönteiset ja läheiset suhteet kumpaankin vanhempaan. Vanhemman tai sosiaalilautakunnan vaatimuksesta tuomioistuimen tulee antaa päätös huollosta ja tapaamisoikeudesta siten kuin HTL:ssa säädetään. (AL.)

3.4 Perheasioiden sovittelu

AL:n 5 luvussa säädetään perheasioiden sovittelusta. 20 §:n mukaan perheessä esiintyvät ristiriidat ja oikeudelliset asiat on pyrittävä ensisijaisesti selvittämään asianosaisten välisissä neuvotteluissa ja ratkaisemaan sopimuksella. Perheasioiden sovittelijat antavat pyynnöstä apua ja tukea perheessä esiintyessä ristiriitoja. Sovittelijat voivat antaa pyynnöstä apua myös silloin, kun lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tai sopimuksen noudattamisessa ilmenee ristiriitoja. Sovittelijan tulee pyrkiä saamaan aikaan luottamuksellinen ja avoin keskustelu perheenjäsenten välillä sekä saamaan aikaan yhteisymmärrys siitä, miten perheessä esiintyvät ristiriidat voidaan ratkaista kaikkien asianosaisten kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Sovittelijan tulee kiinnittää huomiota erityisesti perheeseen kuuluvien alaikäisten lasten aseman turvaamiseen sekä avustettava asianosaisia sopimusten tekemisessä ja muissa riitojen ratkaisemiseksi tarpeellisissa toimenpiteissä. (AL.)

AL 22 §:n mukaan perheasioiden sovittelun yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriön alaisena lääninhallitukselle. Perheasioiden sovittelun järjestämisestä kunnassa vastaa sosiaalilautakunta. Sovittelua voivat antaa lisäksi sellaiset yhteisöt, yhtymät ja säätiöt sekä henkilöt, jotka ovat saaneet lääninhallituksen luvan sovittelun harjoittamista varten. (AL.)

4 Yhteiselämän lopettaminen

Lakiin otettiin säännöstö yhteiselämän lopettamisesta uudistuksen poistaessa pikaeron mahdollisuuden. Edelleen kuitenkin on tilanteita, joissa puolisoiden yhteiselämä on saatava mahdollisimman nopeasti päättymään. Mahdollisuus yhteiselämän lopettamiseen ei ole sidoksissa avioeroasiaan, vaan kyse on itsenäisestä määräyksestä. Tavallisimmin hakemukset kuitenkin tehdään avioerohakemuksen yhteydessä tai sen välittömässä läheisyydessä. On toki mahdollista, että puolisoit pääsevät sovintoon ja päättävät jatkaa yhteiselämää. (Gottberg 2007, 44-45.)

4.1 Yhteiselämän lopettamista koskevan vaatimuksen esittäminen

Avioerosta ja yhteiselämän lopettamisesta on säädetty AL:n 6 luvussa. Sen mukaan tuomioistuimien voi puolisoitten yhteisestä tai toisen puolison hakemuksesta päättää, että se puolisoista, joka on enemmän asunnon tarpeessa, saa jäädä asumaan yhteiseen kotiin ja velvoittaa toisen puolison muuttamaan yhteisestä kodista. AL 24 §:ssä säädetään myös siitä, että tuomioistuimien voi edelleen oikeuttaa puolison käyttämään sellaista toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta, joka kuuluu puolisoitten yhteisesti käytettäväksi tarkoitettuun asuinirtaimistoon tai on tarkoitettu puolison työvälineeksi taikka puolison tai lasten henkilökohtaista käyttöä varten. Sellainen sopimus, jonka omistaja tekee toisen puolison näin käytettäväksi annetusta omaisuudesta kolmannen henkilön kanssa, ei rajoita sanottua käyttöoikeutta. (AL.)

Yhteiselämän lopettamista koskevan säännöksen taustalla on ajatus tilanteista, joihin on kiireellisesti puututtava esimerkiksi päihteiden käytön tai perheväkivallan takia. Asuntoa käyttöönsä vaativa saa päättää, millaista ja kuinka paljon puolisoitten henkilökohtaiseen elämään liittyvää näyttöä hän haluaa tuomioistuimelle antaa osoittaakseen määräyksen välttämättömyyden, sillä laissa ei mainita perusteita yhteiselämän lopettamiselle. (Gottberg 2007, 45.)

4.2 Tuomioistuimen ratkaisu

Tuomioistuimen päätös on ilman lainvoimaakin heti täytäntöönpanokelpoinen, ellei päätöksessä ole toisin määrätty. Päätös on voimassa toistaiseksi, ja sitä voidaan muuttaa tai peruuttaa tuomioistuimen uudella päätöksellä, jos olosuhteet ovat päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet. Päätös raukeaa, kun puolisoitten välillä on lainvoimaisesti toimitettu omaisuuden ositus tai erottelu tai joka tapauksessa kahden vuoden kuluttua sen antamisesta. (AL.)

Kyseessä on siis väliaikaismääräys. Tämän vuoksi ei ole merkitystä, onko määräyksen kohteena omistus- vai vuokra-asunto, kumpi asunnon omistaa tai sillä, kumman nimissä vuokrasopimus on. Asunnon lopullinen kohtalo ratkeaa myöhemmin joko osituksen yhteydessä tai vuokra-asunnon ollessa kyseessä siten, että toinen osapuoli viime kädessä tuomioistuimen päätöksellä oikeutetaan yksin jatkamaan vuokrasuhdetta ja toinen vapautetaan siitä. (Gottberg 2007, 45.)

Yhteiselämän lopettamisesta annettu päätös antaa yhteiseen asuntoon asumaan jäävälle tietyn käyttöoikeuden asunnon irtaimistoon. Tällainen käyttöoikeus voi olla voimassa enintään ositukseen asti, jossa asunnon omistus ja tuleva käyttö ratkeaa. Jos yhteisesti omistetun asunnon jatkokäytöstä ja jaosta ei päästä sopimukseen, pesänjakaja voi viime kädessä tuomioistuimen luvalla määrätä asunnon myytäväksi, jolloin rahat jaetaan puolisoitten kesken heidän omistussuosiensa mukaisesti. (Gottberg 2007, 34.)

Tuomioistuimen antaessa yhteiselämän lopettamista koskevan päätöksen pohdittavaksi voi tulla se, onko muuttamaan velvoitetulla puolisollla oikeus saada yhteisestä omaisuudesta käyttökorvausta puolisolta, jolle käyttöoikeus on annettu. Oikeuskäytännössä asuminen tällaisissa tilanteissa on kytketty yhteen elatusvelvollisuuden kanssa, jolloin avioliiton ajalta omistavalla puolisollla ei ole ollut oikeutta saada korvausta. KKO on kuitenkin katsonut, että avioeron jälkeiseltä ajalta omistajalla on oikeus kohtuulliseen korvaukseen asunnon käyttämisestä. Pesänjakajan toimivalta korvauksesta päättämiseen ulottuu ositushetkeen saakka. (Mikkola 2008, 125.)

AL 24 § ei anna suojaa käyttöoikeuden saavalle puolisolle toisen puolison velkaantumista vastaan eikä siten estä käyttöoikeuden kohteena olevan omaisuuden hyödyntämistä vakuutena tai tällaisen vakuuden realisointia velkojen maksamiseksi. Tästä seuraa, että toisen puolison käyttöön osoitettu omaisuus on myös omistajapuolison ulosmittaus- ja konkurssivelkojen hyödynnettävissä. Esimerkiksi toisen puolison käyttöön määrätyn huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet voi realisoida riippumatta siitä, milloin panttioikeus on syntynyt. (Mikkola 2008, 125.)

4.3 Perheen sisäinen lähestymiskielto

Yhteiselämän lopettamispäätöksen saamiseksi vastapuoli on haastettava tuomioistuimeen ja myös asian käsittely vie oman aikansa. Tämän vuoksi se ei aina tarjoa riittävän nopeaa keinoa puuttua tilanteisiin, joissa toinen puoliso tarvitsee välitöntä suojaa esimerkiksi jatkuvan perheväkivallan uhan vuoksi. Lähestymiskielto voidaan määrätä henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuvan rikoksen uhatessa myös perheen sisäisenä samassa asunnossa asuvien välille. (Gottberg 2007, 46.)

LäHL:n mukaan lähestymiskieltopyyntö tulee tehdä kirjallisena. Lähestymiskielloa koskeva pyyntö on annettava tiedoksi henkilölle, jota vastaan kielloa haetaan. Samalla asiaan osallista kehoitetaan vastaamaan lähestymiskieltopyyntöön kirjallisesti tuomioistuimen määräämässä ajassa tai suullisesti istunnossa. Asia on määrättävä suoraan pääkäsittelyyn, jos kirjallisen vastauksen pyytämistä pidetään tarpeettomana asian ratkaisemisen kannalta. (LäHL.)

Väliaikaisen, heti voimaantuvaa kiellon voi antaa pidättämään oikeutettu poliisiviranomainen. Lähestymiskieltoon määrätty henkilö joutuu tällöin muuttamaan yhteisestä kotina käytetystä asunnosta, eikä saa kiellon voimassa ollessa palata sinne. LäHL:n 7 §:n mukaan lähestymiskielto voidaan määrätä enintään yhdeksi vuodeksi, perheen sisäinen tosin vain kolmeksi kuukaudeksi. Kielto tulee voimaan, kun käräjäoikeus antaa ratkaisun kieltoon määräämisestä. Ellei asiaa käsittelevä ylempi tuomioistuin toisin määrää, ratkaisua on noudatettava muutoksenhausta huolimatta. Vuoden voimassa oleva kielto voidaan pyynnöstä uudistaa, jolloin kiel-

to määrätään enintään kahdeksi vuodeksi. Perheen sisäinen lähestymiskiello voidaan kuitenkin uudistaa ainoastaan kolmeksi kuukaudeksi. Kiellon uudistamista voidaan pyytää ennen edellisen päättymistä. (LähL.)

Uhattu puoliso on luonnollisesti oikeutettu lähestymiskiellon ollessa voimassa turvaamaan asemansa joko yhteiselämän lopettamispäätöksen tai VuokraL:n mukaisin määräyksin. Uhattu puoliso voi edelleen saada suojakseen tavallisen lähestymiskiellon puolisoiden asuessa virallisesti eri osoitteissa. (Gottberg 2007, 46.)

5 Lapsen huolto ja asuminen

5.1 Huollon sisältö ja määräytyminen

HTL 1 §:n mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden sekä toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata läheiset ja myönteiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja vanhempien välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on edelleen pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeellinen kasvuympäristö sekä hänen taipumuksiaan ja toivomuksiaan vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että hän saa osakseen ymmärrystä, hellyyttä ja turvaa. Hänen itsenäistymistään sekä kasvamistaan vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. Lasta ei saa kurittaa ruumiillisesti, alistaa eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. (HTL.)

HTL 6 §:n mukaan lapsen huoltajuus määräytyy sen mukaan, ovatko vanhemmat avioliitossa lapsen syntyessä. Jos ovat, he tulevat kyseisen säännöksen mukaisesti kumpikin lapsen huoltajiksi. Jos äiti ei ole avioliitossa, hän on yksin lapsen huoltaja. Tätä syntymässä määräytynyttä huoltajuutta voidaan kuitenkin muuttaa, sillä HTL:n pääsääntönä on, että lapsen vanhemmat voivat sopia huoltokysymyksistä. HTL 7 §:n mukaan vanhemmat voivat sopia, toimivatko he yhdessä huoltajina, vai toimiiko toinen yksin. Jos vanhemmat eivät asu yhdessä, sopimuksin voidaan päättää, kumman luona lapsi asuu sekä kuinka hän saa pitää yhteyttä ja tavata muualla asuvaa vanhempaansa. (HTL.)

5.2 Huoltomuodon merkitys ja huoltajien päätäntävalta

Kunnan sosiaalitoimi vahvistaa vanhempien kyseisistä asioista tekemän sopimuksen. Vahvistettu sopimus on myös täytäntöönpanokelpoinen tuomioistuimen lainvoimaisen päätöksen tavoin. Sosiaalitoimen on sopimuksen vahvistamista harkitessaan otettava huomioon lapsen etu sekä tämän omat toivomukset. Vanhempien sopimukset vahvistetaan yleensä olosuhteita kovin perusteellisesti tutkimatta, ellei mikään erityinen seikka anna olettaa sopimuksen olevan

vastoin lapsen etua. Sopiessaan lapsen huollosta vanhemmat sopivat automaattisesti tavallaan myös hänen edunvalvonnastaan, sillä edunvalvojan asema seuraa HolhTL 4 §:n mukaan suoraan huoltajan asemasta. Vanhemmille ei ole laissa annettu valtaa sopimuksella erottaa huoltoa edunvalvonnasta. Jos tavoitteena on, että täysi-ikäinen huoltaja ei ole samalla edunvalvoja, asia edellyttää aina tuomioistuimen päätöstä. (Gottberg 2007, 164-165.)

Vastuu lapsen asioista kuuluu lapsen huoltajalle tai huoltajille. Jos huoltajia on yksi, päätävällän käyttö ei tuota ongelmia. Kahden huoltajan tapauksessa HTL 5 §:n mukaan keskeisessä asemassa on huoltajien yhteistoiminta. Säännöksen mukaan huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä sekä tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset, ellei toisin ole säädetty tai määrätty. Jos joku huoltajista ei matkan, sairauden tai muun syyn vuoksi voi osallistua lasta koskevan päätöksen tekoon ja ratkaisun viivästyttämisestä aiheutuisi haittaa, hänen suostumuksensa ei ole tarpeen. Kuitenkin asiassa, jolla on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, voivat huoltajat päättää asiasta vain yhdessä, ellei lapsen etu selvästi muuta vaadi. Yhteishuoltajuuden muodolla ei näin ole mitään merkitystä sen kannalta, kumman vanhemman luona lapsi asuu ja kuinka paljon hän tapaa muualla asuvaa vanhempaansa, sillä keskeisessä asemassa on huoltajien toimiminen yhdessä lasta koskevissa asioissa. (Gottberg 2007, 167.)

Huoltajien asuessa erillään he luonnollisesti vastaavat lapsen jokapäiväisestä huollosta ja arkielämän päätöksistä sen mukaisesti, miten lapsi oleskelee kummankin luona. Tärkeäksi katsottuihin päätöksiin vaaditaan kuitenkin molempien suostumus. Huoltajien laajasta yhteistoimintavelvollisuudesta seuraa, että onnistunut yhteishuolto edellyttää huoltajilta ainakin sen verran kykyä toimia yhdessä, että lapsen keskeiset asiat pystytään hoitamaan. Lapsen asiat jäävät ratkaisematta, jos yhteisymmärrystä ei synny. (Gottberg 2007, 168.)

5.3 Huoltomuodon muuttaminen

Mikäli lapsen huoltoon liittyvistä kysymyksistä ei päästä sopimukseen, riidat ratkaistaan tuomioistuimessa. HTL 10 §:n mukaan tuomioistuin ei ole sidottu vanhempien esittämiin vaatimuksiin ja vaihtoehtoihin, vaan asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Vanhempien mahdollisesti sopimat kysymykset on tietenkin ensisijaisesti vahvistettava sopimuksen mukaisesti, ellei ole aihetta olettaa ratkaisun olevan vastoin lapsen etua. (Gottberg 2007, 165.)

LSL:n mukaan 7-11-vuotiaita lapsia kuullaan huoltajuusprosessin aikana, mutta tuomioistuin ottaa mielipiteen huomioon tapauskohtaisesti lapsen kehitystason mukaan. Sen sijaan yli 12-vuotiaan lapsen mielipide on merkityksellinen, varsinkin lapsen vastustaessa tehtävää ratkaisua. Tuomioistuimen ratkaisu onkin pitkälti harkinnanvarainen. (Avomaa 2008, 35.)

5.3.1 Huoltajien välinen tehtävien jako

Lapsella on lähtökohtainen periaatteellinen oikeus saada huoltoa kummaltakin vanhemmalta, ja ihanne tietenkin olisi, että tämä voisi toteutua myös käytännössä. Riitatilanteissa pääsääntöksi tulee kuitenkin selvästi HTL 10 §, jonka mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen eduksi ja erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Yhteishuoltoratkaisu onkin epäonnistunut, jos vanhemmat eivät kykene tekemään lasta koskevia päätöksiä edes jonkinlaisessa yhteisymmärryksessä. (Gottberg 2007, 168-170.)

HTL sisältää mahdollisuuden antaa huoltajille työnjakomääräyksiä. HTL 9.3 §:n mukaan huolto voidaan pitää yhteisenä, mutta samalla määrätä, että perushuolto kuuluu toiselle huoltajalle yksin, kun taas toisella pysytetään myötämääräämisoikeus tiettyihin erikseen lueteltuihin asioihin, kuten esimerkiksi lapsen nimestä ja uskontokunnasta päättämiseen. Niissä tilanteissa, joissa edes työnjakoyhteishuolto ei ole mahdollinen, toiselle vanhemmalle voidaan antaa oikeus saada lapsestaan tietoja sopimuksessa tai päätöksessä nimetyiltä viranomaisilta, kuten päivähoidosta, koulusta tai terveydenhuollosta. Tietojensaantioikeus voidaan vahvistaa myös yksinhuoltotilanteessa. (Gottberg 2007, 168-170.)

Vanhemmat voivat sopia siis yhteishuollosta, yksinhuollosta, lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Tuomioistuimen päätäntävalta on laajempi, sillä se voi HTL 9 §:n nojalla lapsen edun niin vaatiessa määrätä lapselle kokonaan ulkopuolisen huoltajan vanhemman ohella tai sijasta ja antaa huoltajille työnjakomääräyksiä. Sosiaalitoimi ei voi vahvistaa tällaisia järjestelyjä, vaan ne kuuluvat nimenomaisesti tuomioistuimen toimivaltaan. Tuomioistuin voi mennä ulkopuolisen huoltajan järjestelyyn, vaikka vanhemmat eivät olisi laiminlyöneet tehtäviään tai syyllistyneet rikkomuksiin lasta vastaan. Tämä järjestely ei ole yhteydessä hallinnolliseen lastensuojeluun. (Gottberg 2007, 166.)

Huoltomuodosta riippumatta lapsen on virallisesti asuttava jommankumman vanhemman luona. Jos vanhemmat asuvat eri kunnissa, lapsen asumisen mukaan ratkeavat esimerkiksi oikeus päivähoitopaikkaan ja muihin kunnallisiin palveluihin sekä lähikoulu. Asumistukea myönnettäessä lapsi otetaan huomioon vain toisen vanhemman ruokakunnan jäsenenä. Tuomioistuin voi ratkaista myös pelkkään asumiseen liittyvän riidan. (Gottberg 2007, 170.)

5.3.2 Sosiaalitoimen selvitys

Tuomioistuimen on yleensä vaikea saada suoraa tietoa kaikista niistä asioista, joita lapsen edun kannalta parhaan ratkaisun löytämiseksi on huomioitava. HTL 16 §:n mukaan asiassa pyydetään tavallisesti selvitys lapsen asuinpaikkakunnan sosiaalilautakunnalta. Lasten van-

hempien asuessa eri kunnissa selvitys pyydetään myös vanhempien asuinpaikkakuntien sosiaalilautakunnilta. Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tiedot lapsen ja perheen olosuhteista sekä ratkaisuun vaikuttavista seikoista. Kyseessä on olosuhdeselvitys, joka voi sisältää suosituksen siitä, miten huoltokysymys asiaa selvittelleiden viranhaltijoiden näkemyksen mukaan olisi paras järjestää. Sosiaalitoimi voi myös harkintansa mukaan käyttää selvityksessä erityisasiantuntemusta, kuten kasvatus- ja perheneuvolan palveluita. (Gottberg 2007, 165.)

Myös lapsen kuuleminen on normaalisti sosiaalitoimen tehtävänä. Lapsen mielipide ja omat toivomukset on selvitettävä, jos se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. HTL 11 §:n mukaan mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja siten, ettei selvittämisestä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille. Lasta voidaan kuulla myös oikeudessa, jos se on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja lapsi suostuu kuulemiseen. Selkeä pääsääntö on kuitenkin se, että lapsen mielipide selvitetään sosiaalitoimessa. (Gottberg 2007, 165.)

6 Lapsen tapaamisoikeus

6.1 Yleistä

HTL 2 §:n mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus yhteydenpitoon ja tapaamisiin sen vanhemman kanssa, jonka luona hän ei asu. Vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä ja erityisesti lapsen etua silmälläpitäen pyrkiä siihen, että tapaamisoikeus toteutuu 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti. Vanhemmat voivat sopia asiasta ja sosiaalitoimi vahvistaa sopimuksen, jolloin se on tarvittaessa pakkotäytäntöönpanokelpoinen. Riitaisassa tapauksessa tuomioistuin päättää myös tapaamisoikeudesta sekä tapaamisen ja luonapidon ehdoista. (Gottberg 2007, 170.)

Tapaamisoikeutta ei ole välttämätöntä vahvistaa, vaan se voidaan jättää käytännössä hoidettavaksi. Tällaisessa tapauksessa muualla asuvalla vanhemmalla ei kuitenkaan ole minkäänlaista mahdollisuutta toteuttaa tapaamisia, jos lapsen kanssa asuva vanhempi ei myöhemmin suostukaan vapaamuotoisiin järjestelyihin. Täytäntöönpanokelpoisen päätöksen saaminen kestää aikansa, jos vanhempien välit kiristyvät. Tämän vuoksi olisi suotavaa, että vanhemmat tekevät eritellyn sopimuksen tapaamisesta etenkin, jos kyseessä on pieni lapsi, jonka kuljettaminen ja hoito vaativat järjestelyjä. Vanhempien ei tarvitse käytännössä orjallisesti noudattaa sopimuksessa vahvistettuja aikoja, vaan he voivat järjestää tapaamiset haluamallaan tavalla niin kauan, kuin pystyvät asiasta sopimaan. Vahvistettu järjestely vaikuttaa tällöin vain taustalla osoittaen sen luonapito-oikeuden, joka tarvittaessa voidaan täytäntöönpanna. (Gottberg 2007, 171-172.)

Juridisesti ”tapaamisoikeudesta sovitaan erikseen” -lausekkeella tehdyt sopimukset ovat merkityksellisiä, ellei eriteltyä sopimusta ole. Tapaamisjärjestelyjen onnistuminen riitaisissa olosuhteissa edellyttääkin vahvistettavien sopimusten tai päätösten selkeyttä ja yksiselitteisyyttä. Asiakirjassa pitää kellonaikoja myöten lukea selkeästi, milloin tapaamisoikeus alkaa ja milloin se päättyy. Tulkinnanvaraiset tapaamisoikeusvahvistukset saattavat vain lisätä käytännön riitaisuutta lapsen yhteydenpitomahdollisuuksien edistämisen sijaan. (Gottberg 2007, 171-172.)

6.2 Tapaamisoikeuden muodot

Pääsääntö on, että lapsi tapaa vanhempansa niin sanotusti normaalisti. Mikäli tämä ei kuitenkaan jostain syystä ole mahdollista, tapaamiset voidaan määrätä toteutettavaksi valvotusti tai tuetusti. Riippumatta siitä, vahvistetaanko vanhempien sopimus sosiaalilautakunnassa vai määrääkö tuomioistuin tapaamisista, tärkeimpänä ratkaisuperusteena on aina lapsen etu. Antaessaan päätöstä tapaamisoikeudesta tuomioistuimen tulee antaa määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 14.)

HTL ei nimenomaisesti sisällä säännöstä valvotuista tapaamisista. Sosiaali- ja terveysministeriö onkin 8.2.2006 julkaissut selvityksen erityisesti valvotuista tapaamisista. Oikeuskäytännössä on pidetty selvänä, että mahdollisuus määrätä tapaamisen ehdoista sisältää myös mahdollisuuden määrätä tapaamiset toteutettavaksi valvottuina (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 14). Tapaamisten määrääminen valvotuiksi tai tuetuiksi on kuitenkin aina poikkeusratkaisu ja voimassa määrääjän.

Tuetut tapaamiset

Tapaamiset voidaan määrätä järjestettäväksi myös tuettuina, joka on valvottuja tapaamisia ”kevyempi” vaihtoehto. Tuettu tapaaminen voi olla esimerkiksi tilanne, jossa tapaaminen toteutetaan sosiaaliviranomaisen esittämässä paikassa ilman sosiaalityöntekijän välitöntä läsnäoloa. Tilanteessa, jossa lapsen vanhempien välit ovat hyvin tulehtuneet, lapsen vaihtotilanne voidaan määrätä järjestettäväksi sosiaaliviranomaisen osoittamassa paikassa siten, että lapsen kanssa asuva vanhempi vie lapsen tähän tiettyyn nimettyyn paikkaan, josta tapaava vanhempi hakee ja palauttaa lapsen.

Valvotut tapaamiset

Tuomioistuimissa on selvästi yleistynyt käytäntö, jossa tapaamiset määrätään toteutettaviksi valvotusti. Valvotut tapaamiset on voitu määrätä esimerkiksi tilanteissa, jossa perheessä on esiintynyt väkivaltaa tai joissa vanhempien välit ovat kärjistyneet jostakin syystä niin, että

lapsen kanssa asuva vanhempi pelkää lapsen turvallisuuden olevan uhattuna tapaamisten aikana. Tapaamisten määrääminen valvotuiksi on voinut perustua myös lapsikaappauksen uhaan. Valvoja on niin ikään voinut olla tapaamisessa tukemassa vanhemmastaan yhteydenpidon puutteen vuoksi vieraantunutta lasta. Tavallisimmin tapaamisia onkin valvottu siirtymävaiheen aikana, jonka jälkeen lapsi ja vanhempi voivat siirtyä tavanomaisiin tapaamisiin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 14.)

Valvottujen tapaamisten järjestäminen voidaan katsoa SHL 17.4 § mukaiseksi muuksi tarpeelliseksi sosiaalipalveluksi. Niiden järjestäminen ei kuulu kunnan yleisten sosiaalipalvelujen järjestämisen velvollisuuden piiriin. Tapaamisia voivatkin järjestää kuntien lisäksi yhdistykset. Ongelmaksi on koettu, ettei valvottujen tapaamisten määräämisen edellytyksistä ja järjestämiseen liittyvistä seikoista ole vahvistettuja ja yhteisesti hyväksyttyjä kriteerejä. Mahdollisuus valvonnan järjestymiseen riippuukin tällä hetkellä siitä, asuuko lapsi sellaisella paikkakunnalla, jossa valvontaa on saatavilla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 14-16.)

6.3 Tapaamisoikeuden täytäntöönpano

Tapaamisoikeus on laissa tietoisesti kirjattu nimenomaan lapsen oikeudeksi. Jos lapsen kanssa asuva vanhempi syyttää estää tapaamisia, hänet voidaan velvoittaa luovuttamaan lapsi vahvistettuihin tapaamisiin sakon uhalla. Jos taas itsenäiseen tahdonmuodostukseen kykenevä lapsi kieltäytyy tapaamisista, häntä ei tietenkään voida niihin pakottaa eikä liioin velvoittaa lapsen kanssa asuvaa vanhempaa pakottamaan lasta tapaamisiin, sillä kysymys on lapsen oikeudesta, ei velvollisuudesta. (Gottberg 2007, 172.)

Lapsen oikeus tavata vanhempansa on kuitenkin tietyllä tavalla vajaa, sillä jos lasta tapaava vanhempi on aktiivinen ja haluaa lasta tavata, hän saa toisen vanhemman perusteettomasti estämät tapaamiset toteutumaan täytäntöönpanon kautta. Jos taas kyseessä on passiivinen vanhempi, joka käyttää tapaamisoikeutta epäsäännöllisesti tai ei lainkaan, täytäntöönpanoa ei voida hakea lapsen puolesta. Lapsen etua kuitenkin tuskin vastaisi järjestelmä, jossa vastahakoinen vanhempi sakon uhalla pakotettaisiin tapaamaan lasta. (Gottberg 2007, 173-174)

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta on säädetty LHTTPL:ssa.

6.3.1 Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanoprosessi

Täytäntöönpanosta päättävä viranomainen on lapsen asuinpaikan käräjäoikeus, jonne hakemus on tehtävä. Alle kolme kuukautta ennen täytäntöönpanon käynnistämistä vahvistettu lapsen huoltoa tai asumista koskevaa järjestelyä koskeva hakemus voidaan tehdä myös suoraan ulosottomiehelle. Ulosottomies voi kuitenkin siirtää asian käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Jos kyseessä on tapaamisoikeuden täytäntöönpano, asia kuuluu käräjäoikeudelle. (Gottberg 2007, 181-182.)

Käsittely käräjäoikeudessa alkaa pääsääntöisesti sovittelulla. Käräjäoikeus määrää yhden tai useamman sovittelijan, joiden tarkoitus on saada aikaan vapaaehtoinen ratkaisu. Sovittelijan on mahdollisimman nopeasti otettava yhteys osapuoliin ja keskusteltava myös lapsen kanssa. Sovittelun onnistuessa täytäntöönpano raukeaa. Sovittelu voi päättyä myös uuteen sopimukseen, joka viedään sosiaalilautakunnan vahvistettavaksi. Ellei sovintoon päästä, sovittelijan on annettava käräjäoikeudelle kertomus toimistaan ja kerrottava ne syyt, joiden vuoksi sovittelu ei johtanut haluttuun lopputulokseen. Pääsääntöisesti sovittelu ei saa kestää neljää viikkoa kauempaa. Käräjäoikeus voi kuitenkin täytäntöönpanoasiassa myöntää sovittelijalle lisäaikaa. (Gottberg 2007, 182.)

Sovittelun jälkeen käräjäoikeuden on tehtävä päätös täytäntöönpanoon ryhtymisestä tai hylättävä hakemus. Jälkimmäinen vaihtoehto merkitsee normaalisti sitä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia joudutaan järjestämään uudestaan joko sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä. Hakemus on hylättävä, jos täytäntöönpano olisi lapsen edun vastaisista joko muuttuneiden olosuhteiden tai muun syyn takia. Täytäntöönpanon ehdoton este syntyy myös, jos lapsi 12-vuotias lapsi vastustaa täytäntöönpanoa. 12 vuotta nuoremman lapsen vastustaminen voi estää täytäntöönpanon, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. Tämän vuoksi lapsen mielipide on syytä selvittää jo sovitteluvaiheessa. (Gottberg 2007, 182.)

6.3.2 Täytäntöönpanokeinot

Varsinaisia täytäntöönpanokeinoja on kaksi. Vanhempi, joka ei luovuta lasta vahvistettuihin tapaamisiin, voidaan sakon uhalla velvoittaa luovuttamaan lapsi täytäntöönpanon hakijalle huollon tai tapaamisoikeuden toteuttamiseksi. Jos tilanne ei sakon uhasta huolimatta parane, uhkasakko tuomitaan maksettavaksi. Tietyin edellytyksin uhkasakko voidaan asettaa myös juoksevana esimerkiksi siten, että kultakin toteutumatta jääneeltä tapaamiskerralta lankeaa erillinen sakkoerä. (Gottberg 2007, 183.)

Toista keinoa, lapsen noutamista, voidaan käyttää erityisistä syistä tapaamisoikeuden toteuttamiseksi, jos kyseessä on lapsen kannalta erityisen tärkeä tapaaminen, esimerkiksi lomamatka, ja on odotettavissa, ettei lapsen kanssa asuva vanhempi luovuta lasta. Nouto kohdistuu kuitenkin lapseen ja on siten ehdottoman viimesijainen täytäntöönpanokeino, johon ei yleensä turvauduta ennen kuin muut keinot ovat osoittautuneet tehottomiksi. (Gottberg 2007, 183.)

Maksamattomat uhkasakot voidaan viime kädessä muuttaa vankeudeksi, jos on osoitettavissa, että päätöksessä tarkoitettua velvoitetta on sovittu jatkuvasti niskoittelun luonteisesti, tai jos lapsi on piilotettu tai viety ulkomaille täytäntöönpanon estämiseksi. Uhkasakkojen tuomitseminen on kuitenkin ehdottoman viimesijainen keino, jossa maksettavaksi tuomituilla uhkasakoilla ole pakotevaikutusta esimerkiksi tilanteessa, jossa niskoitteleva vanhempi on varaton. (Gottberg 2007, 183.)

7 Lapsen elatus

7.1 Yleistä

Lapsen elatusoikeuden perustana on ElatusL 1 §:n nojalla lapsen yksilölliset tarpeet ja hänen oikeutensa riittävään elatukseen. Elatus käsittää kyseisen lainkohdan mukaan lapsen kehitystason mukaisten henkisten ja aineellisten tarpeiden tyydyttämisen, lapsen tarvitseman hoidon ja koulutuksen sekä niistä aiheutuvat kustannukset. Elatus muodostaakin huollon taloudellisen perustan. (Gottberg 2007, 194-195.)

HTL 1.2 §:n mukaan lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen huolenpito ja valvonta. Lisäksi lapselle on tämän mukaan pyrittävä antamaan virikkeitä antava, turvallinen kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Huollon ja elatuksen tavoitteiden voidaankin siten nähdä olevan osin yhteiset ja rinnakkaiset. Keskeisenä erona on kuitenkin se, että huoltaja vastaa HTL:n tavoitteiden toteuttamisesta, kun taas huollon toteuttamisesta aiheutuvista kustannuksista vastaavat omalta osaltaan elatusvelvolliset vanhemmat. (Kaisto & Oulasmaa 1994, 15-16.)

Elatuksen sisällön ja riittävyyden määrittäminen lapsen tarpeiden perusteella korostaa ElatusL:n esitöiden mukaan lapsen edun ja olosuhteiden huomioimisen tärkeyttä. Edun perusteella voidaankin asettaa vanhemmille ehdoton alaraja lapsen elatuksen toteuttamiselle ja siitä sopimiselle. Vanhempien tulee antaa lapselle riittävä elatus (ElatusL 1 §), vanhemmat eivät saa luopua elatusavusta lapsen puolesta (ElatusL 7.3 §), eikä sosiaalilautakunta saa vahvistaa huoltajien tekemää, lapsen riittävän elatuksen kannalta kohtuutonta sopimusta (ElatusL 8.2 §). (Kaisto & Oulasmaa 1994, 12.)

7.2 Elatusvelvollisuus

Elatusvelvollisuus on lapsen vanhemmilla, mutta toisaalta myös vain ja ainoastaan heillä. Vanhemmat ovat ElatusL 2 §:n perusteella velvollisia vastaamaan lastensa elatuksesta kykynsä mukaan. Elatuskykyä arvioitaessa otetaan huomioon vanhempien ikä, työkyky, mahdollisuus osallistua ansiotyöhön ja käytettävissä olevien varojen määrä. Huomioon otetaan luonnollisesti myös heidän lakiin perustuva muu elatusvastuunsa. Vanhempien elatusvelvollisuus väistyy tilanteessa, jossa lapsi kykenee esimerkiksi ansiotyöllä elättämään itse itsensä. Elatusvastuun ei kuitenkaan tarvitse jakautua vanhempien kesken tasan, vaan se jakautuu heidän kykyjensä mukaisessa suhteessa. Paremman elatuskyvyn omaava vanhempi on siis velvollinen panostamaan lapsen elatukseen toista enemmän. Ellei toisella vanhemmalla ole lainkaan elatuskykyä, elatusvastuu jää kokonaan toisen kannettavaksi. (Gottberg 2007, 195.)

Vanhempien elatusvastuu on luonteeltaan ankaraa vastuuta, sillä se seuraa suoraan laista, siitä ei voi sopimuksin vapautua eikä se ole riippuvaista lapsen huoltomuodosta, asumisesta tai vastaavista seikoista. ElatusL 7.3 §:n mukaan sellainen sopimus, jossa on lapsen puolesta luovuttu oikeudesta saada elatusapua vastaisuudessa, on mitätön. Tämän vuoksi vanhempaan voidaan kaikista sopimuksista riippumatta periaatteessa aina kohdistaa elatusvaade lapsen ollessa alle 18-vuotias ja elatuksen tarpeessa. Elatusvelvollisuus on täysin erillään lapsen edun näkökulmasta ratkaistavista huolto- ja tapaamisoikeudesta. Elatusvelvollisuus ei myöskään toisaalta siirry täysin ulkopuolisille huoltajille. Vanhemman elatusvelvollisuus katkeaa ainoastaan, kun lapsi otetaan lapseksiottamisesta annetun lain mukaisessa järjestyksessä ottolapseksi. Tällöin ottovanhemmat tulevat lapseen nähden elatusvelvolliseksi lapsen kaikkien siteiden katketessa biologiseen sukuun. (Gottberg 2007, 196.)

7.3 Elatuksen järjestäminen

Lapsen ja vanhempien asuessa yhdessä elatus hoidetaan yleensä vapaamuotoisesti. Perheen rahat käytetään siihen, mihin ne riittävät, eikä elatusasioita tavallisesti tuoda viranomaisten ratkaistavaksi. Elatusasiat ovat dispositiivisia asioita, eli vanhemmat voivat sopia siitä, miten elatus hoidetaan. Asiat voidaan siten hoitaa vapaamuotoisesti myös erillään asuttaessa. Mikään viranomainen ei määrää lapselle elatusapua viran puolesta, vaan sitä on vaadittava. ElatusL 5 §:n mukaan elatusasiassa lasta edustaa se huoltaja, jonka kanssa lapsi asuu. (Gottberg 2007, 197.)

Lapsen vanhempi voidaan velvoittaa suorittamaan lapselleen elatusapua sopimuksella tai tuomiolla, mikäli hän ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta tai jos lapsi ei tosiasiallisesti asu hänen luonaan. Elatusavun vahvistamisedellytysten olemassaolo on todettavissa yleensä varsin helposti. Lapsen ja vanhempien asuessa yhdessä ja näin muodostaen perheen, on harvoin perusteltua syytä käynnistää elatusavun vahvistamisprosessia. (Kaisto & Oulasmaa 1994, 124.)

7.4 Elatusavun vahvistaminen

ElatusL 4 §:n mukaan lapselle voidaan määrätä suoritettavaksi elatusapua tilanteessa, jossa vanhempi ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta. Tällöin vaatijan on kuitenkin todistettava, että elatusvelvollinen ei osallistu lapsen elatukseen. Viranomaisiin elatusasiat tulevatkin tavallisesti silloin, kun lapsi ja elatusvelvollinen eivät asu yhdessä. ElatusL 4 §:n nojalla lapselle voidaan aina vaatia vahvistettavaksi kiinteämääräinen elatusapu tilanteessa, jossa lapsi ei pysyvästi asu vanhempansa luona. Lapsen edustajalla on siis ehdoton oikeus saada elatusapu vahvistetuksi elatusvelvollisen asuessa lapsesta erillään. Vanhemmat voivat tietenkin hoitaa elatuksen vapaamuotoisesti vaikka asuisivat erillään. Tällaisessa tilanteessa lapsen edustajan ei kuitenkaan tarvitse tyytyä vapaamuotoiseen elatukseen. Hän ei ole velvollinen näyttämään toteen elatuksen laiminlyöntiä saadakseen elatusavun vahvistetuksi, vaan riittää, ettei lapsi asu elatusvelvollisen kanssa. (Gottberg 2007, 197.)

Lähtökohtaisesti elatusapu on lapsen edun mukainen silloin, kun se perustuu vanhempien väliseen sopimukseen sekä on lapsen tarpeiden ja vanhempien elatuskyvyn kanssa tasapainossa. Mikäli vanhemmat kykenevät järkevästi arvioimaan lapsen elatustarpeen lisäksi oman elatuskykynsä, ei ole lapsen edun kannalta mielekästä rajoittaa vanhempien päätäntävapautta asettamalla jokin yläraja sopimusperäiselle elatusavulle. (Kaisto & Oulasmaa 1994, 13.)

Laiminlyöntitilanteissa tai perheen hajoamisen yhteydessä lapsen edustajan on syytä olla aktiivinen lapsen elatusavun vahvistamisessa. Taannehtivasti elatusapua maksetaan ainoastaan erityisistä syistä ja silloinkin lyhyeltä ajalta. Mikäli lapsen kanssa asuva vanhempi ei nosta kannetta, vaan luottaa maksu- tai sopimuslupauksiin, hän voi joutua kantamaan tappionsa lopullisesti yksin siltä osin, kuin on vastannut lapsen elatuksesta yli oman osuutensa. (Gottberg 2007, 198.)

7.4.1 Sopimuksen vahvistaminen sosiaaliviranomaisessa

Vanhempien sopimus elatusavusta voidaan vahvistuttaa lapsen kotikunnan sosiaaliviranomaisessa, jolloin siitä tulee täytäntöönpanokelpoinen. Sopimuksen vahvistamisella on myös se merkitys, että elatusavun mahdollisesti jäädessä maksamatta lapselle syntyy välittömästi oikeus EL:n mukaiseen elatustukeen. Vahvistaminen ei siis ole muotomääräys, vaan myös vanhempien välinen vapaamuotoinen sopimus on pätevä. Vahvistamaton sopimus ei kuitenkaan ole täytäntöönpanokelpoinen eikä lapselle synny sen nojalla oikeutta elatustukeen. (Gottberg 2007, 199.)

Sosiaaliviranomainen on ennen sopimuksen vahvistamista velvollinen tutkimaan sopimuksen kohtuullisuuden sekä lapsen elatuksen riittävyyden että vanhempien maksukyvyyn kannalta. Sosiaaliviranomainen ei kuitenkaan ole oikeutettu muuttamaan elatusavun määrää, vaan se voi ainoastaan vahvistaa sopimuksen tai jättää sen vahvistamatta. Vanhemmat voivat toki olla neuvottelun tuloksena halukkaita muuttamaan sopimusta sellaiseksi, että se voidaan vahvistaa. (Gottberg 2007, 199.)

7.4.2 Elatusapuasian käsittely käräjäoikeudessa

Asia ratkaistaan käräjäoikeudessa, jos elatusavun suorittamisesta tai määrästä ei päästä yhteisymmärrykseen. Kyseessä on dispositiivinen asia, eli osapuolten vaatimukset määrittävät tuomioistuimen päätäntävällän rajat. Tuomioistuin ei siis saa tuomita enempää kuin on vaadittu tai vähempää kuin on myönnetty. Asiaa tulee kuitenkin käsittelyn aikana selvittää pyrkien siihen, että elatusapu muodostuu sekä lapsen riittävän elatuksen periaatetta että vanhempien maksukykyä ajatellen järkeväksi. (Gottberg 2007, 199-200.)

Vanhempien ollessa eri mieltä elatusavun määrästä tilanne on luonnollisesti hieman monimutkaisempi. Jos elatusapu vahvistetaan huomattavasti maksajan ”tarjouksesta” poiketen, on lapsen etua tulkittava sopimustilanteesta poikkeavasti. Sama koskee tilannetta, jossa elatusapu lähenee tai ylittää maksajan elatuskyvyn. Elatuskysymystä ei tällöin voi tarkastella erillisenä kysymyksenä, vaan se tulee ottaa huomioon yhtenä osana lapsen asemaa koskevaa kokonaisratkaisua. Epäoikeudenmukaiseksi mielletty elatusratkaisu johtaa usein elatusavun maksuhäiriöihin ja ongelmiin tapaamisoikeuden toteutumisessa. Elatusvelvollinen maksaa suuremmalla todennäköisyydellä elatusavun säännöllisesti, jos hänen mielipiteensä otetaan huomioon elatusapua määrättäessä. Myös tapaamiset toteutuvat yleensä ongelmattomammin, mikäli elatusapu maksetaan säännöllisesti. (Kaisto & Oulasmaa 1994, 13-14.)

Elatuksen riittävyyden ohella on lapsen edun kannalta tärkeää myös elatusavun pysyvyys ja maksun säännöllinen suorittaminen. Elatusapu vahvistetaan normaalisti suoritettavaksi määrämäisenä kuukausittain etukäteen. Tällä pyritään varmistamaan, että lapsen luona asuvalla vanhemmalla on etukäteen käytössä lapsen ennakoitavien tarpeiden tyydyttämistä varten tietty rahamäärä. Elatuksen pysyvyys- ja ennakoitavuusvaatimus heijastuvat myös elatusavun muuttamiseen, sillä elatusavut ovat IndL:n mukaisesti sidottuja elinkustannusten ja rahanarvon muutoksiin. Elatussuhteen ulkopuolisten tekijöiden (esim. inflaation) ei siten pitäisi vaikuttaa elatuksen tason pysyvyyteen. ElatusL 11.1 §:n mukaan elatusavun muuttaminen onkin yleensä mahdollista vain elatusapua vahvistettaessa elatusvelvollisten kesken vallinneiden olosuhteiden olennaisesti muuttuessa. (Kaisto & Oulasmaa 1994, 14.)

7.5 Vanhentuminen

Elatusvaade vanhenee nopeasti siitäkin huolimatta, että oikeus elatukseen on vahva oikeus. ElatusL 10 §:n mukaan tuomioistuimen on pääsääntöisesti tuomittava elatusapua maksettavaksi siitä hetkestä lukien, jolloin haastehakemus jätettiin tuomioistuimeen. Erityisen painavista syistä elatusapua voidaan tuomita taannehtivasti, mutta kuitenkin enintään vuoden ajalta ennen kanteen nostamista. Vapaaehtoisesti vanhemmat voivat toki sopia pidemmästäkin taannehtivuudesta. ElatusL 10.2 §:n mukaan elatusapua voidaan tuomita taannehtivasti isyyden vahvistamiskanteen yhteydessä siten, että elatusapua voidaan tuomiota taannehtivasti lapsen syntymästä lukien, mutta kuitenkin enintään viideltä vuodelta. (Gottberg 2007, 198).

ETurvaL:ssa on säädetty erääntyneiden elatusapujen erityisestä vanhentumisajasta sekä viivästyskorosta. Viivästyskorko lasketaan kalenterivuosittain viivästyneille elatusavuille. Jos elatusapuja ja niille kerääntyneitä viivästyskorkoja ei ole saatu perittyä elatusvelvollisesta viiden vuoden kuluessa elatusavun erääntymisvuotta seuraavan vuoden alusta, oikeus maksun saamiseen on kokonaisuudessaan menetetty. Perimiskelpoiset elatusavut ovat niin ulosotossa kuin konkurssissakin etuoikeutettuja VMjL 4 §:n nojalla. Myös velallisen palkkaan voidaan kohdistaa ulosmittaus koko perittävänä olevaan määrään ulosottolain perusteella. Elatusapusopimuksiin ja -tuomioihin kirjataan elatusvelvollisuuden päättymisen yleensä muodossa ”kunnes x täyttää 18 vuotta tai sitä ennen kykenee elättämään itsensä”. Tällaisena vahvistettua elatusapua ei voida enää periä elatusvelvolliselta lapsen siirtyessä työelämään ennen täysi-ikäisyyttä saaden elantonsa omasta ansiotyöstään. (Gottberg 2007, 200-202.)

7.6 Elatuksen suorittaminen

ElatusL 6 §:n mukaan elatusapua on suoritettava kuukausittain etukäteen, ellei toisin ole sovittu tai määrätty. Lapsen kanssa asuvalla huoltajalla on oikeus määrätä elatusavun käytöstä, vaikka elatusapu juridisesti onkin lapsen varallisuutta. Hänellä ei siten ole tilitysvelvollisuutta elatusavun käytöstä. (Gottberg 2007, 200.)

Tavallisesti elatusapu suoritetaan kuukausittain, mutta se voidaan tietyissä tilanteissa suorittaa myös kertaluonteisesti. Kertaluonteisesta suorituksesta voidaan aina sopia. Elatusapu voidaan myös tuomita maksettavaksi kertasuorituksena, mikäli se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi vastaisuudessa ja sitä on elatusavun suorittajan maksukykyyn nähden pidettävä kohtuullisena. Tätä käytetäänkin niin sanotusti turvaamislauanteisena toimenpiteenä, jos on todennäköistä, että elatusvelvollinen joko hävittää omaisuuttaan siten, että maksukyky on uhattuna tai poistuu maasta ulosoton tavoittamattomiin. Kertakaikkinen suoritus ei kuitenkaan poista elatusvelvollisuutta, ei edes sopimustilanteessa. Jos lapsi joskus myöhemmin joutuu elatuksen puutteeseen, hänelle voidaan aina vaatia elatusapua. (Gottberg 2007, 202-203.)

7.7 Elatusavun muuttaminen

7.7.1 Elatusavun muuttamisen edellytykset

ElatusL 11 §:n mukaan elatusapua voidaan muuttaa kahdella perusteella. Muutettaessa elatusapua alkuperäisen kohtuuttomuuden perusteella elatusapu alun perin jo vahvistushetkellä sovittu liian suureksi tai pieneksi. Alkuperäiseen kohtuuttomuuteen voidaan vedota, vaikka sosiaaliviranomaiset ovatkin velvollisia tutkimaan elatusavun kohtuullisuuden ennen vahvistamista. Käytännössä ongelmia voi syntyä ainakin silloin, kun vanhemmat ovat päässeet yhteisymmärrykseen elatusavun määrästä jo ennen sosiaalitoimessa käymistä. Tällöin tutkiminen on käytännössä hyvinkin summaarista, eikä se estä myöhemmin vetoamista kohtuuttomuuteen. KKO 1995:121 sisältää ohjeen, jonka mukaan kohtuuttomuuteen voidaan vedota myös silloin, kun kyseessä oleva tuomioistuimen ratkaisu on perustunut osapuolten sopimukseen tai kanteen myöntämiseen, eikä tuomioistuin ole tutkinut olosuhteita. (Gottberg 2007, 207-208.)

Muuttuneet olosuhteet taas ovat kyseessä silloin, kun elatusapu on ollut alkuperäisesti kohtuullinen, mutta olosuhteet ovat maksajan tai lapsen osalta myöhemmin muuttuneet siten, että on syntynyt tarve alentaa tai korottaa elatusapua. Laissa on kuitenkin asetettu muuttamisen edellytykseksi olosuhteiden olennainen muuttuminen. (Gottberg 2007, 207-208.)

7.7.2 Oikeuskäytäntö elatusapujen muuttamista koskevista tilanteista

Elatusavun muutosvaatimuksiin on oikeuskäytännössä suhtauduttu perinteisesti varsin pidättyvästi. Pidättyväisyys kohdistuu etenkin jo vahvistetun elatusavun alentamista. Tätä voidaan perustella paitsi elatusavun saajan ja maksajan intressiin liittyvän ennakoitavuuden lisäksi sillä, että korkea muuttamiskynnys ehkäisee vähäisten riitojen syntymistä. Ongelmia kuitenkin syntyy, jos elatusapua ei muuteta vanhemman elatuskyvyn alennuttua huomattavasti esimerkiksi työttömyyden tai taloudellisten ongelmien vuoksi. Seurauksena tulevat yleensä maksuhäiriöt, elatusavun ja -tuen pakkoperintä sekä perhesuhteissa ilmenevät ongelmat. Myös kysymykseen lapsen elatusavun pysyvyydestä liittyy tiettyjä pulmia. Elatusavun määrä nimittäin säilyy lähes samansuuruisena koko elatuskauden, vaikka lapsen kulutustarpeet kasvavat melko tasaisesti koko lapsuusajan. (Kaisto & Oulasmaa 1994, 14-15.)

Elatusapua voidaan oikeuskäytännössä vakiintuneen kannan mukaan alentaa ainoastaan kanteen vireille tulosta lukien. Erääntyneet erät on suoritettava vahvistetun suuruisina, vaikka elatusapua tulevaisuutta silmällä pitäen alennettaisiinkin. ElatusL 11.2 §:n nojalla muuttamisvaadetta harkittaessa voidaan kuitenkin ottaa huomioon myös kanteen vireillepanoa edeltäneen yhden vuoden aikana vallinneet olosuhteet, mikäli siihen on erityistä syytä. Vaikka taanhehtivaan muuttamiseen ei ole mahdollisuutta, esimerkiksi elatusvelvollisen muutoskannetta edeltänyt työttömyys tai vastaavat olosuhteet voidaan ottaa huomioon tulevan elatusavun määrää harkittaessa. Tällöin elatusapu saattaa määräytyä hieman pienemmäksi, kuin miksi se pelkästään kannehetken olosuhteiden perusteella olisi määräytynyt. Sama soveltuu luonnollisesti myös korotusvaateeseen, jos tilanne sitä edellyttää. (Gottberg 2007, 209.)

7.7.3 Suoritetun elatusavun palauttaminen

Elatusavun määrää alennettaessa tai elatusvelvollisuutta poistettaessa tuomioistuimen on ElatusL 12 §:n nojalla viran puolesta harkittava, onko kanteen vireille panon jälkeen suoritettua elatusavut tai osa niistä palautettava. Riidanalainen elatusapu erääntyy myös prosessin aikana, joten jos elatusapua on ratkaisua ajatellen maksettu liikaa, tuomioistuin voi harkintansa mukaan määrätä palautusvelvollisuuden elatusvelvollisuuden sitä vaatiessa. Tämä tulee käytännössä harkittavaksi haettaessa muutosta käräjäoikeuden päätökseen. (Gottberg 2007, 209-210.)

Palautusvelvollisuutta ei kuitenkaan toistuvaissuoritteiselle elatusavulle osalta helposti määrätä edes oikeudenkäynnin ajalta, sillä tosiasiaa jo kulutettujen varojen palautusvelvollisuus muodostuisi usein elatusavun saajan kannalta kohtuuttoman raskaaksi. Isyyden kumoutumisen vuoksi tuomioistuin voi kuitenkin määrätä elatusavut tai osan niistä palautettaviksi, jos lapsen

edustaja elatusapua vahvistettaessa tai elatusapuja vastaanottaessaan on tiennyt, että mies ei ole lapsen isä. Tämän lisäksi edellytetään myös, että palauttamista on lapsen, lapsen edustajan ja elatusapua suorittaneen olosuhteet huomioon ottaen pidettävä kohtuullisena. (Gottberg 2007, 209-210.)

Kertaluonteisena suoritettun elatusavun palauttaminen voi tulla kyseeseen myös silloin, kun lapsi muuttaakin asumaan elatusapua suorittaneen vanhemman luo. Vaikka ElatusL:n vakiintunut tulkinta on ollut, että jo maksettuja suorituksia ei voida määrätä palautettavaksi kuin kanteen vireillepanon jälkeiseltä ajalta, perusteettomaksi jäänyt osa kertakaikkisesta elatusavusta voidaan määrätä seuraamaan lasta tämän muuttaessa siitäkin huolimatta, että elatusapu olisikin kokonaisuudessaan maksettu ennen kanteen nostamista. (Gottberg 2007, 212.)

7.8 Elatusavun vahvistamisen perusteet Oikeusministeriön ohjeen mukaan

Oikeusministeriö on antanut kesällä 2007 ohjeen lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Ohjeessa on määritelty elatusavun suuruutta vahvistettaessa huomioon otettavat seikat. Ohjeen liitteenä on elatusavun laskemisessa käytettävät kaavat. Julkaisu on tarkoitettu suuntaa antavaksi ohjeeksi, eikä se näin sido vanhempia tai tuomioistuimia. Ohje antaa kuitenkin entistä konkreettisemmat lähtökohdat elatusavusta sopimiseen niin vanhemmille kuin sosiaaliviranomaisillekin sekä yhtenäistää käytäntöjä eri puolilla maata. (Gottberg 2007, 205.)

Ohjeella ei ole sitovaa vaikutusta, sillä se ei perustu laissa olevaan valtuuteen, vaan on oikeudelliselta luonteeltaan ainoastaan suositus. Elatusapuun oikeutettujen lasten ja elatusvelvollisten yhdenvertaisen kohtelun kannalta pidetään kuitenkin tärkeänä, että ohjetta myös noudatettaisiin käytännössä. Ohje onkin tarkoitettu lähinnä kuntien sosiaaliviranomaisia varten, mutta se soveltuu käytettäväksi myös tuomioistuimissa elatusapua vahvistettaessa. (Oikeusministeriö 2007, 6.)

7.8.1 Lapsen elatustarve

Ohjeessa täsmennetään, miten lapsen riittävään elatukseen tarvittavaa rahamäärää tulisi arvioida. Keskeisenä lähtökohtana pidetään lapsen elatuksesta aiheutuvien kustannusten jakamista yleisiin ja erityisiin kustannuksiin. Yleisiin kustannuksiin sisältyy lapsen peruskulutus, eli sellaiset hyödykkeet, joita kaikki tai lähes kaikki tiettyyn ikäryhmään kuuluvat lapset normaalisti tarvitsevat elatukseensa, kuten ravintoa, vaatteita ja jalkineita sekä tavanomaista virkistys- ja harrastustoimintaa. Yleisten kustannusten määränä pidetään suoraan ohjeesta ilmenevää rahamäärää. Erityiset kustannukset tulee sen sijaan selvittää tapauskohtaisesti. Näin voidaan oikeudenmukaistaa lopputulosta ottamalla huomioon lapsen yksityiset tarpeet. Yleisten kustannusten arvioimisessa on pääasiallisena lähteenä ollut Tilastokeskuksen kulutus-

tutkimus 2001 - 2002. Yleisten kustannusten osalta lapset on jaoteltu kolmeen ikäryhmään. 0-6 -vuotiaiden lasten yleiset kustannukset ovat 250 euroa, 7-12 -vuotiaiden 290 euroa ja 13-17 -vuotiaiden 390 euroa kuukaudessa. (Oikeusministeriö 2007, 6-7.)

Erityisiä kustannuksia on monenlaisia. Lapsen osuudeksi asumiskustannuksista arvioidaan tietty prosentuaalinen osuus vanhemman asumiskustannuksista. Muita erityisiä kustannuksia ovat mm. päivähoitokulut tai kouluikäisen aamu- ja iltapäivätoiminnasta aiheutuvat kulut, koulutuskustannukset, vakuutusmaksut, erityiset terveydenhoidosta aiheutuvat kustannukset sekä erityisestä harrastuksesta aiheutuvat kustannukset. Erityiset kustannukset ovat hyvin lapsikohtaisia, ja siksi ne tulee arvioida joka kerta tapauskohtaisesti. (Oikeusministeriö 2007, 8.)

Yhteenlasketuista kustannuksista vähennetään lapsen kanssa asuvalle vanhemmalle maksettava lapsilisä. LapsilisäL 7.3 §:n mukaista yksinhuoltajakorotusta ei vähennetä lapsen elatuskustannuksista, vaan se huomioidaan lapsen kanssa asuvan vanhemman tulona. Mikäli lapsilisää maksetaan useasta lapsesta, kunkin lapsen elatuskustannuksista vähennetään lapsilisien keskiarvo. Myös lapsen itsensä säännöllisesti ansaitsemat tulot voidaan ottaa huomioon elatuskustannuksia vähentävänä. (Oikeusministeriö 2007, 9.)

7.8.2 Vanhempien elatuskyky

Vanhemman tulot, mahdollisuudet hankkia tuloja sekä varallisuus huomioidaan tapauskohtaisesti. Vähennyksinä otetaan huomioon vanhemman omat elinkustannukset, jotka ovat laskennallisesti yksin asuvalle tai yksinhuoltajalle 500 euroa ja parisuhteessa elävällä 420 euroa kuukaudessa. Vanhemman yksilöllisiä tarpeita otetaan huomioon vain rajoitetusti hänen elatuskykyään arvioitaessa. Erityisinä kustannuksina voidaan kuitenkin ottaa huomioon kohtuullisina pidettävät asumiskustannukset, erityiset terveydenhoitokustannukset sekä välttämättömästä oman auton käytöstä aiheutuvat kustannukset ja muut työmatkakustannukset. Vähennyksinä voidaan hyväksyä asuntolainasta tai opintolainasta johtuvat lyhennykset ja korot. Pääsääntöisesti muita velanhoitomenoja ei oteta huomioon, sillä VMjL 4 §:n mukaan lapsen elatusavulla on etuoikeus. Tapauskohtaisesti voidaan kuitenkin ottaa huomioon jokin muukin velanhoitokulu, mikäli se on kaikki asiaan vaikuttavat seikat huomioon otettuna kohtuullista. Näin voidaan pyrkiä välttämään tilanteet, joissa elatusavun vahvistaminen liian suureksi johtaisi velkaantumiskiarteeseen tai pahentaisi jo olemassa olevaa velkaongelmaa. (Oikeusministeriö 2007, 10-11.)

Elatuskykyä arvioitaessa otetaan niin ikään huomioon vanhemman elatusvelvollisuus muihin lapsiin nähden. Vanhemmalla onkin oikeus tehdä kustakin lapsesta niin sanottu elatusvähennys. Vanhemman maksaessa elatusapua muualla asuvalle lapselleen se otetaan huomioon lähtökohtaisesti vahvistetun suuruisena. Poikkeustapauksessa vähennyksenä voidaan ottaa huo-

mioon myös vanhemman aviopuolison elatuksen tarve, mikäli tämä on hyväksyttävästä syystä vanhemman elatuksen varassa. Lähtökohtaisesti tätä ei kuitenkaan oteta huomioon. Erilaisiin sosiaalietuuksiin sisältyvä lapsikorotus huomioidaan vanhemman tulona. (Oikeusministeriö 2007, 12-13.)

Lapsen tapaamisoikeus vaikuttaa elatusavun suuruuden laskemiseen kolmella tavalla. Ensinnäkin etävanhemman asumiskustannusten kohtuullisuutta arvioitaessa otetaan huomioon muualla asuvan lapsen tapaamisoikeus. Toiseksi tapaamisten toteutumisesta johtuvista kustannuksista vastaa tapaava etävanhempi, jolloin huomattavat matkakulut huomioidaan tämän elatuskyvyn vähennyksenä. Kolmanneksi elatusavun määrästä tehdään säännöllisen ja merkittävän luonapidon johdosta vähennys, koska etävanhempi vastaa lapsen välttämättömistä elinkustannuksista luonapitoaikana. Luonapitovähennys arvioidaan lapsen etävanhemman luona viettämien öiden perusteella. Luonapitovähennys perustuukin siten yleensä vahvistettuun tapaamisoikeuteen. Peruste elatusavun muuttamiseen saattaa syntyä, mikäli elatusapua vahvistettaessa huomioon otettu tapaamisoikeus ei toteudu ennakoidusti. Tarkoituksena onkin tukea ensisijaisesti tapaamisten toteutumista ja varmistaa se, ettei tapaamisoikeuden toteutumattomuus johdu ainakaan etävanhemman taloudellisesta tilanteesta. (Oikeusministeriö 2007, 13-15.)

7.8.3 Elatusavun määrän laskeminen

ElatusL 2.1 §:n mukaisesti vanhemmat vastaavat lapsen elatuksesta kykynsä mukaan. Tästä johtuen elatusavun suuruus lasketaan jakamalla lapsen elatuksen tarve vanhempien kesken heidän elatuskykynsä mukaisessa suhteessa. Etävanhempi vastaa lapsen elatuksesta kuitenkin enintään elatuskykynsä mukaisella määrällä. (Oikeusministeriö 2007, 15.)

7.9 Elatusturvan suhde elatusapuun

ElatusL:iin on liittynyt läheisesti ETurvaL, jossa säädettiin erinäisistä keinoista, joilla lapsen yksityisen elatuksen toteutuminen pyritään turvaamaan. Laissa säädettiin myös julkisista varoista maksettavasta elatustuesta, johon lapsi on oikeutettu yksityisen elatuksen jäädessä puuttumaan. ETurvaL on kumottu elokuussa 2008 EL:lla. EL kuitenkin sisältää samat tarkoitukset kuin ETurvaL:kin. Lain tarkoituksena on ilmentää yhteiskunnan erityistä vastuuta lapsen elatuksesta silloin, kun vanhemmat eivät siitä pysty vastaamaan. Lapsen oikeus elatukseen alkaa hänen syntymästään päättyen hänen täyttäessään 18 vuotta. Tämän jälkeenkin lapsi on oikeutettu saamaan vanhemmiltaan avustusta koulutuskustannuksiinsa, mikäli se harkitaan kohtuulliseksi. Koulutusavustukselle laissa ei ole määritelty yläikärajaa. (Gottberg 2007, 195.)

Jos lapsi on vaarassa joutua tai on joutunut elatuksen puutteeseen, oikeus vaatia yksityisoikeudellisen elatusavun määräämistä tai korottamista saattaa ETurvaL:n nojalla siirtyä sosiaaliviranomaiselle. Tämä tulee esille yleensä tilanteissa, jossa perhe hakee toimeentulotukea tai muuta avustusta ja on jättänyt niihin nähden ensisijaisen elatusavun järjestämättä. Ellei lapsen puolesta haeta julkisia tukia, elatuksen hoitamistapa on täysin yksityisasia. (Gottberg 2007, 197.)

8 Puolison elatus avioeron jälkeen

AL 46 §:n mukaan puolisoitten tulee ottaa osaa avioliiton aikana paitsi perheen, myös toisen puolison elatukseen. Lähtökohtana onkin, että elatusvelvollisuus päättyy, kun osapuolet eivät enää asu yhteistaloudessa. Vaikka AL ei sisällä nimenomaista säännöstä siitä, että puoliset avioeron jälkeen ovat lähtökohtaisesti velvollisia elättämään itse itsensä, tämä on ollut sen henki koko lain voimassaoloajan, ja pääsääntö näkyy selvästi myös vuoden 1987 muutoksen perusteluissa. Puolisolle suoritettava elatusapu tulee kysymykseen vain poikkeusluonteisesti ollessaan vähimmäissuojan luontoinen. (Gottberg 2007, 48-49; Mahkonen 1998, 144.)

8.1 Edellytykset

AL 48 §:n mukaan elatusavun suorittamisen ehdottomana edellytyksenä on puolison elatuksen tarve, eli puolison kyvyttömyys elättää itsensä. Tämän tulee johtua avioliitosta. Elatusapu tulee kysymykseen lähinnä pitkien avioliittojen jälkeen, jos kotona työskennelleen puolison sijoittuminen työmarkkinoille ei puuttuvan ammattitaidon takia onnistu. Elatuksen tarpeen lisäksi laissa edellytetään, että elatusavun määrääminen on elatusvelvollisen maksukyky ja muut seikat huomioon ottaen kohtuullista. (Gottberg 2007, 49.)

Käytännössä elatusapuvaatimuksia avioeron yhteydessä esitetään vähän. Sopimus pohjaisia elatusapuja ei tosin pystytä selvittämään, ja usein ne suoritetaan kertaluontoisesti osituksen yhteydessä. Lapsiperheiden eroissa voidaan lisäksi viitata lapsen vahvaan oikeuteen saada elatusta, jonka on katsottu ohittavan puolison oikeuden. Jos elatusapua joudutaan suorittamaan lapsille, elatusvelvollisen tulot eivät yleensä riitä elatusavun maksamiseen puolisolle, vaikka tarve osoitettaisiinkin. Tällöin puolison elatuksen lähteeksi jää viime kädessä yleinen sosiaaliturva. (Gottberg 2007, 50.)

8.2 Elatusapusopimuksen vahvistaminen

Jos puoliset ovat sopineet elatusavusta, he voivat halutessaan vahvistuttaa sopimuksensa kunnan sosiaalitoimessa. Vahvistettu sopimus on tuomion tavoin täytäntöönpanokelpoinen. Muukin puolisoitten välinen sopimus on sitova, mutta jos elatusavun suorittaminen laiminlyödään, asia joudutaan viemään tuomioistuimeen perintäkelpoisuuden saamiseksi. (Gottberg 2007, 50.)

Mikäli elatusavusta ei päästä sopimukseen, tuomioistuin ratkaisee asian. Elatusapu voidaan määrätä joko kertasuorituksena, määräajaksi tai toistaiseksi. AL:n perusteluissa korostetaan määräaikaista, tiettyä avioeron jälkeisenä siirtymäkautena suoritettavaa elatusavun mahdollisuutta. Sekä sopimusperusteista että tuomittua juoksevaa elatusapua voidaan muuttaa olosuhteiden muuttumisen vuoksi. Muutos voidaan tehdä joko sopimusperusteisesti tai kanneteitse tuomioistuimessa. Elatusapu lakkaa suoraan lain nojalla sen saajan solmiessa uuden avioliiton. (Gottberg 2007, 49.)

Avoliitolle ei kuitenkaan ole oikeuskäytännössä annettu merkitystä. Ennakkoratkaisua tilanteesta ei ole, sillä korkein oikeus ei ole joutunut ottamaan kantaa riitaan, jossa olisi ollut kysymys elatusavun lakkaamisesta sen saajan asetuttua avoliittoon. Hovioikeuksissa tällaisia tapauksia on kuitenkin ollut, ja niissä elatusavut on pysytetty. Ratkaisut ovat perustuneet siihen, ettei avoliitto tuota osapuolille elatusoikeutta tai -velvollisuutta. Jos elatusapu lakkautettaisiin, avioerossa elatusavun tarpeessa olevaksi katsottu ei voisi kohdistaa minkäänlaista tehokasta elatusvaatimusta avopuolisoonsa. Tilanne on toinen hänen avioituessaan uudelleen, sillä uudelle aviopuolisolle tulee lain nojalla elatusvelvollisuus. (Gottberg 2007, 49.)

9 Pesänjakajan määrääminen

9.1 Tuomioistuimen määräys

Jos osituksesta ei päästä sopimukseen, kumpi tahansa osapuolista voi vaatia käräjäoikeudelta pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamiseksi. Pesänjakaja voidaan määrätä heti ositusperusteen synnyttyä, erotapauksissa jo hakemuksen jättämisen yhteydessä. Järjestelmä takaa sen, että riitaisissakin tapauksissa ositus saadaan käyntiin ja toimitetuksi. (Gottberg 2007, 29.)

Pesänjakajan hakemisesta ja määräämisestä säädetään PK:n 23 luvussa. Lähtökohtana on aina yhden pesänjakajan määrääminen. PK 23:4.1 §:n mukaan tuomioistuin voi hakemuksesta määrätä sopivan henkilön pesänjakajaksi. Saman luvun 6 §:n mukaan osapuolille on varattava tilaisuus lausua mielipiteensä ennen pesänjakajan määräämistä. Pesänjakajaksi ei voida määrätä ketään ilman suostumusta. (PK.)

Toimivaltainen tuomioistuin pesänjakajan määräämistä koskevassa asiassa on OK 10:2 §:n mukaan pääasian tuomioistuin, jos määräystä haetaan avioeroasian yhteydessä. Avioeroa ja yhteiselämän lopettamista koskeva asia voidaan tutkia kumman tahansa puolison kotipaikan tuomioistuimessa (OK 10:10 §). Jos taas määräystä haetaan avioerotuomion jälkeen, oikeuspaikkana on OK 10:2.2 §:n mukaan pääsääntöisesti miehen kotipaikan tuomioistuin. Pesänjakajakahakemus voidaan tehdä myös sen jälkeen, kun avioeroasia on tullut vireille. Pesänjakaja voidaan määrätä edelleen myös pelkästään puolisoiden omistaman omaisuuden erottelua varten ja siitäkin huolimatta, ettei puolisoiden omaisuudesta ja veloista olisikaan laadittu luetteloa (Aarnio & Kangas 2002, 96-97.)

Jakajan on oltava tehtävään sopiva, joka edellyttää pesänjakajaksi määrättävältä paitsi osituksen vaatimaa ammattitaitoa, myös puolueettomuutta. Vaatimus puolueettomuudesta sulkee yleensä pois sellaisen jakajaehdokkaan, joka on tai on ollut toisen osapuolen asiamies tai avustaja. Tilanteessa, jossa kumpikin osapuoli tarjoaa jakajaksi omaa ehdokastaan, tehtävään pyritään määräämään ulkopuolinen henkilö. Näin tulee parhaiten taatuksi jakajan puolueettomuus. Muodollista estettä osapuolen ehdottaman henkilön määräämiseen pesänjakajaksi ei kuitenkaan ole, jos hänellä e ole ehdottajaan puolueettomuuden vaarantavaa intressiyhteyttä. Mikäli kummankin osapuolen ehdokkaat täyttävät tämän vaatimuksen eikä kolmatta voida määrätä, jakajaksi on valittava se, joka kaikki seikat huomioon ottaen on soveliaim tehtävään. (Aarnio & Helin 1992, 146.)

Tuomioistuin voi määrätä ositusta toimittamaan kaksi tai useampia pesänjakajia ainoastaan erikoistilanteessa. Tällainen tilanne voi tulla kysymykseen esimerkiksi silloin, kun puoliset tai toinen heistä on harjoittanut sen laajuista liiketoimintaa, että ositus vaatii sen toimittajalta erityistietoja. Kahden tai useamman jakajan määrääminen koetaan ongelmallisena siksi, että se johtaa helposti osituksen umpikujaan. Tämän vuoksi ei tulisi missään tapauksessa määrätä jakajiksi henkilöitä, joista toista ehdottaa toinen osituksen osapuoli ja toista toinen. (Aarnio & Helin 1992, 147.)

9.2 Pesänjakajan toimivalta

Pesänjakajan lähtökohtainen velvollisuus on saada osapuolet sopimaan osituksestaan. Jos sopimukseen ei kuitenkaan päästä, pesänjakaja toimittaa osituksen avioliittolain ositussäännösten mukaisesti allekirjoittaen osituskirjan yksin. Mikäli puoliset saavat sovituksi osan osituksesta, pesänjakajan tehtäväksi jää riitaisten kysymysten ratkaiseminen. (Gottberg 2007, 29.)

Pesänjakajan toimivalta kattaa kaikki osituksen loppuun saattamiseksi tarvittavat toimet. Viimekätinen ratkaisuvallta on pesänjakajalla. AL 85.2 §:n mukaan pesänjakajan toimivalta ulottuu myös osituksen yhteydessä tapahtuvaan omaisuuden jakoon. Jos puoliset omistavat yhdessä tietyn omaisuuden eikä omaisuutta voida jakaa sopivasti, pesänjakajalla on valta hakea omaisuuden myyntilupaa PK 23.8 §:n nojalla. Myyntilupa voidaan myöntää kuitenkin vain siinä tilanteessa, että omaisuutta ei voida käyttää tasinkovelvoitteen täyttämiseen eikä sopivalla tavalla jakaa. Lupaharkintaan vaikuttaa myös se, onko jakaminen tarkoituksenmukaista, vaikka se olisikin sinänsä mahdollista. (Aarnio & Helin 1992, 150-151; Aarnio & Kangas 2002, 97.)

Pesänjakajan määrääminen ei vaikuta puolisoitten oikeuteen hallita omaa omaisuuttaan osituksen aikana, eikä pesänjakajalla ole toimivaltaa käydä oikeutta puolisoitten nimissä. Pesänjakajalla ei ole myöskään lakiin perustuvaa valtaa velvoittaa osituksen osapuolia luovuttamaan osituksen piiriin kuuluvaa varallisuutta hallintaansa. (Aarnio & Kangas 2002, 95-96)

10 Ositus

10.1 Yleistä

Osituksessa puretaan puolisoitten aviovarallisuussuhde joko avioeron vireille tulon tai toisen puolison kuoleman perusteella. Mitään määräaikaakaan osituksen toimittamiselle ei ole. Tavallisesti osapuolilla on kuitenkin tarve saada taloudelliset suhteensa avioeron jälkeen nopeasti järjestetyiksi, ja ositus käynnistyy heti. Kuolintapauksissa pesä jätetään usein osittamatta lesken hallintaan, jolloin ositus ja perinnönjako toimitetaan vasta myöhemmin leskenkin kuoltua. (Gottberg 2007, 27.)

Jos puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, on suoritettava omaisuuden erotteleminen. Osituksen ja erottelun yhteydessä saattaa tulla toimitettavaksi yhteisen omaisuuden jako. Osituksen aviovarallisuus oikeudellisista menettelysäännöksistä on säädetty AL:ssa, kun taas osituksen toimittamistapaa ja muotoa koskevat säännökset sijaitsevat PK:ssa. RPL:n 8.2 §:n mukaan AL:n säännöksiä avioerosta ja osituksesta sovelletaan kaikessa laajuudessaan myös rekisteröityihin parisuhteisiin. (Aarnio & Kangas 2002, 94.)

Ositettavaa omaisuutta on kaikki se omaisuus, minkä kumpikin puoliso on omistanut ositusperusteen syntyessä. Sen jälkeen saatua tai ansaittua varallisuutta ei siten lueta AL 90 §:n mukaan ositettavaan omaisuuteen. Ositettavaksi tulee myös avio-oikeuden alaisen omaisuuden tuotto ositusperusteen syntymisen ja osituksen toimittamisen väliseltä ajalta. (Aarnio & Kangas 2002, 101-102.)

10.1.1 Ositusperuste

Osituksen toimittaminen edellyttää ositusperustetta. Ositus voidaan toimittaa jäämistöosituksena puolison kuoleman vuoksi tai avioeron vireilletulon vuoksi avioero-osituksena. Ositus voidaan toimittaa myös silloin, jos puoliset, joiden varallisuussuhteisiin on sovellettava Suomen lakia, on vieraassa valtiossa tuomittu asumuseroon. Asumusero-ositusta ei kuitenkaan voida toimittaa, jos puoliset ovat asumuseron saatuaan palanneet yhteiselämään. Käytännössä tämä onkin hyvin harvinainen peruste ositukselle. Jos ositus toimitetaan puolison kuoleman perusteella, osituksen osapuolina on eloonjäänyt puoliso ja kuolleen oikeudenomistajat, eli perilliset tai testamentin saajat taikka molemmat. Muutoin ositus toimitetaan puolisojen kesken. (Aarnio & Kangas 2002, 94.)

Ositusperusteen syntyhetki osoittaa aviovarallisuussuhteen katkeamishetken, eli ajankohdan, jonka mukaan ositukseen sisältyvä omaisuus määräytyy. Avioerotilanteessa ratkaiseva hetki on erohakemuksen vireille tulo. Puolisoiden tämän jälkeen ansaitsema tai muulla tavoin saama omaisuus jää avio-oikeuden ulkopuolelle. Jos ositusperusteena on avioeron tai rekisteröidyn parisuhteen purkautumista koskevan asian vireilletulohetki, avio-oikeuden alaiseksi omaisuudeksi ei katsota omaisuutta, jonka puoliset ovat ansainneet tai saaneet tuon hetken jälkeen perintönä, lahjana tai testamentin nojalla. Poikkeuksena on vain avio-oikeuden alaiselle omaisuudelle aviovarallisuussuhteen katkeamishetken jälkeen ennen ositusta kertynyt tuotto, jota pidetään osituksessa avio-oikeuden alaisena. Ositusperusteen syntyhetki määrittää osituksen piiriin kuuluvan omaisuuden, mutta se arvioidaan osituksen toimittamishetken käypään arvoon. Jos omaisuutta on myyty ositusperusteen syntyhetken ja sen toimittamisen välillä, omaisuuden arvoksi katsotaan siitä saatu hinta eli surrogaatti. (Gottberg 2007, 27-28; Aarnio & Kangas 2002, 46.)

Avio-oikeusyhteys jatkuu normaalisti, mikäli avioeroa koskeva asia raukeaa sen vuoksi, ettei kumpikaan osapuoli vaadi harkinta-ajan kulumisen jälkeen avioeroa lain säätämän kuuden kuukauden ajan kuluessa. Vireille tullee ja myöhemmin rauenneella avioerolla ei ole suoraan lain nojalla vaikutusta avio-oikeussuhteisiin. (Aarnio & Kangas 2002, 46.)

AL:n mukaan ositusperuste pysyy ennallaan, vaikka purkautumisperuste vaihtuisi avioerosta kuolemaksi. Avioeron vireilletulohetki määrää tässäkin tapauksessa sen, mitä omaisuutta on pidettävä avio-oikeuden alaisena (AL 90 §). Puolison kuolema ei kuitenkaan ole vailla vaikutusta osituksen lopputuloksen kannalta, vaikka ositusperusteeksi jääkin avioeron purkamista koskevan asian vireilletulohetki. Tässäkin tapauksessa leskellä on oikeus olla luovuttamatta tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille. Väliaika avioeron vireilletulohetken ja kuoleman välillä vaikuttaa myös siihen, mitä omaisuutta kuuluu ositusta toimitettaessa ensiksi kuolleen puolison kuolinpesään. Jos ensiksi kuollut puoliso sai avioeron vireilletulon jälkeen ansiotuloa tai omaisuutta perintönä, testamenttina tai lahjaksi, on tällainen ennen puolison kuolemaa kertynyt omaisuus suoraan lain nojalla avio-oikeudesta vapaata omaisuutta, eikä sitä normaalisti puoliteta. Tämä voi vaikuttaa ensiksi kuolleen puolison perillisten velvollisuuteen suorittaa tasinkoa eloonjääneelle puolisolle. (Aarnio & Kangas 2002, 47.)

Osituksen lajit

Puolisoilla on kuitenkin halutessaan oikeus toimittaa omaisuuden ositus heti avioeroasian tultua vireille. Ositustapoja on kaksi: sopimusositus ja toimitusositus. Riippumatta toimittamistavasta, osituksen vaikutuksena on avio-oikeusyhteyden katkeaminen. Osituksen toimittamisen jälkeen puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, ellei osituksen jälkeen avioehtosopimuksella toisin määrätä. Avio-oikeusyhteys ei siis enää osituksen jälkeen palaudu automaattisesti, vaikka avioeroa koskeva asia raukeaisikin. (Aarnio & Kangas 2002, 46-47.)

10.1.2 Ositusvaateen vanhentuminen

Ositusvaade on esineoikeudellinen vaade, eikä vanhene kuten velvoiteoikeudelliset vaateet yleisessä kymmenen vuoden vanhentumisajassa. Periaatteessa se voidaan esittää hyvinkin pitkän ajan ositusperusteen syntyhetken jälkeen. Oikeus vaatia ositusta ei vanhene yleisessä kymmenen vuoden vanhentumisajassa. Ositusvaade voi kuitenkin vanhentua sen vuoksi, että kumpikaan osapuoli ei vaadi osituksen toimittamista. Passiivisuuden perusteella tapahtuva ositusvaateen vanheneminen on kuitenkin harvinaista. (Aarnio & Kangas 2002, 94-95; Gottberg 2007, 29.)

KKO 2001:56:ssa on otettu kanta, jonka mukaan pesänjakajan tehtävänä on ratkaista kysymys siitä, onko puoliso menettänyt passiivisuutensa johdosta oikeuden vaatia ositusta. Kummallakin ositustaholla on itsenäinen oikeus vaatia ositusta, ja jos toinen puoliso on kuollut, jokaisella hänen kuolinpesänsä osakkaalla on muista osakkaista riippumaton osituksen vireillepano-valta. Oikeutta vaatia ositusta ei siten voida pitää yhteishallinto-toimena. Jos joku kuolleen puolison pesän osakkaista kuolee ennen osituksen saatua lainvoiman, kuolleen osakkaan oikeudenomistajat käyttävät hänelle kuulunutta puhevaltaa. (Aarnio & Kangas 2002, 94-95; Gottberg 2007, 29.)

10.2 Omaisuuden erottelu

Omaisuuden osituksen jälkeen yleisin tapa purkaa aviovarallisuussuhde on osituksen ja omaisuuden erottelun yhdistelmä, jossa kummankin puolison omaisuus ryhmitellään avio-oikeuden alaiseen ja siitä vapaaseen omaisuuteen. Yhdistetyssä toimituksessa avio-oikeuden alaista omaisuutta voidaan joutua käyttämään esimerkiksi sellaisen velan kattamiseksi, joka on tehty avio-oikeudesta vapaan omaisuuden parantamiseksi. Omaisuuden erottelu voidaan toimittaa kuitenkin vain, jos on olemassa erotteluperuste. Erottelun perusteena voivat olla toisen puolison kuolema, vireille tullut avioero tai poikkeuksellisesti asumusero. Asumusero voi olla perusteena vain, kun puolisoitten aviovarallisuussuhteisiin sovelletaan Suomen lakia ja heidät on vieraassa valtiossa tuomittu asumuseroon, joka ei ole rauennut. Jos aviopuolisot ovat tehneet avio-oikeuden molemminpuolisesti kokonaan poissulkevan avioehtosopimuksen, heidän välillään toimitetaan omaisuuden erottelu. (Aarnio & Kangas 2002, 125-126; Gottberg 2007, 39.)

KKO 1990:5:n mukaan myös omaisuuden erottelua varten voidaan määrätä pesänjakaja. Erottelussa onkin soveltuvien osien noudatettava irtaimen omaisuuden yhteisomistusolettamaa, vakuuden asettamista yhteisestä velasta, erääntyneen elatusavun suorittamista, erottelun sovittelua, velkojien vahingoksi toimitetun erottelun peräyttämistä sekä toimitetun erottelun moittimista koskevia säännöksiä. Puhtaana omaisuuden erotteluna alkanut toimitus voi muuttua osittain ositukseksi, mikäli pesänjakaja sovittelee avioehto. Tällöin osa avio-oikeudesta vapaasta omaisuudesta muuttuu sovittelun johdosta avio-oikeuden alaiseksi omaisuudeksi, joka ositetaan. (Aarnio & Kangas 2002, 126; Gottberg 2007, 39.)

Kuten osituskin, myös omaisuuden erottelu voidaan toimittaa joko sopimuserotteluna tai toimituserotteluna. Jos omaisuus erotellaan sovittelun keinoin, kummankin sopijapuolen on allekirjoitettava erotteluasiakirja, joka kahden esteettömän henkilön tulee todistaa oikeaksi. Kun erottelun toimittaa pesänjakaja, hän allekirjoittaa asiakirjan yksin. (Aarnio & Kangas 2002, 126.)

10.3 Osituksen muotovaatimukset

Osapuolten tekemä sopimus sitoo pesänjakajaa ja luonnollisesti myös sopijakumppaneita lähentäen toimitus- ja sopimusositusta toisiinsa. Pesänjakajan määrääminen onkin usein keino sopimuksen saamiseksi. Pesänjakajan määräämisen jälkeen ositus on muodollisesti ja menettelyllisesti aina toimitusositus riippumatta siitä, pääsevätkö osapuolet jakajan avulla sopimukseen keskenään. Toimivalta palautuu osituksen osapuolille ainoastaan siinä tilanteessa, että pesänjakaja vapautetaan tehtävästään muuttuen näin sopimusositukseksi myös muotoa ja moitetta ajatellen. (Aarnio & Kangas 2002, 98.)

10.3.1 Muotovaatimusten perusteet

PK 23:9 §:n mukaan ositusta koskevat samat muotomääräykset kuin perinnönjakoakin. Jakajan on määrättävä osituksen aika ja paikka sekä kutsuttava osapuolet todistettavasti toimitukseen, joka tarkoittaa käytännössä kirjatun kirjeen lähettämistä vastaanottotodistuksin. Ositusta varten on pidettävä useampi kuin yksi osituskokous, eli osapuolet on kutsuttava yhteiseen osituskokoukseen vähintään kerran. Tämän vuoksi lainmukaisena ei voida pitää menettelyä, jossa toinen ositustaho kutsutaan yhteen ja toinen johonkin toiseen osituskokoukseen. Riittävää ei ole myöskään se, että osapuolet kutsutaan yhdessä ainoastaan osituksen aloituskokoukseen, jossa pesänjakaja ilmoittaa suorittavansa sopimuksen syntymättömyydestä johtuen osituksen harkintansa mukaan. (Aarnio & Kangas 2002, 97.)

Pesänjakajan keskeinen tavoite on pyrkiä saamaan aikaan sovinto osapuolten välille. Sovinto voi kuitenkin syntyä ainoastaan siinä tapauksessa, että osapuolille on selvitetty kaikki jakoon vaikuttavat olennaiset tekijät. Tästä johtuen jokaiselle asianosaiselle tulisi toimittaa kutsu jokaiseen osituskokoukseen. Osituskokouksen yhtenä merkityksenä on myös varmistua siitä, että molemmat osapuolet ovat oikeustoimikelpoisia. Jos pesänjakaja on toimittanut osituksen varmistamatta osapuolten oikeustoimikelpoisuutta, ositus on mitätön. Edelleen, jos pesänjakaja toteaa toisen olevan oikeustoimikelvoton, hänen on keskeytettävä toimitus. Tämän jälkeen pesänjakaja voi itsenäisesti HolhTL 72.2 §:n perusteella hakea edunvalvojan määräämistä oikeussuojan tarpeessa olevalle. (Aarnio & Kangas 2002, 97-98.)

Osituksen muotosääntöjen noudattaminen riittää siinäkin tilanteessa, että tasinkona annetaan kiinteää omaisuutta, eikä kaupanvahvistajan siten tarvitse todistaa tasinkoa oikeaksi. Tasinkoa saanut puoliso on oikeutettu saamaan omaisuudelle lainhuudon aina, kun osituskirja on laadittu PK:ssa säädettyjen muotomääräysten mukaisesti. Ositukseen perustuvan kiinteistön saannon lainhuudatusaika alkaa osituksen saatua lainvoiman lainhuudatusajan ollessa kuusi kuukautta. (Aarnio & Kangas 2002, 98.)

10.3.2 Osituskirjan laatiminen

Sekä sopimus- että toimitusosituksesta on laadittava osituskirja. Sopimusosituksesta laaditun osituskirjan allekirjoittavat osapuolet itse, toimitusosituksesta laaditun allekirjoittaa pesänjakaja. Jos sopimuksen toisena osapuolena on kuolleen puolison kuolinpesä, osituskirjaan vaaditaan jokaisen pesän osakkaan allekirjoitus. Jos ositus toimitetaan sopimusosituksena ilman pesänjakajaa, kahden esteettömän todistajan on todistettava osituskirja oikeaksi. Todistajat ainoastaan todistavat osapuolten allekirjoitusten asianmukaisuuden, eivätkä lausumitään osituksen sisällöstä. Todistajien ei myöskään tarvitse olla paikalla samanaikaisesti. Lain menettelysääntöjen rikkomisesta ei kuitenkaan ole katsottu seuraavan, että ositus voitaisiin julistaa muotovirheen perusteella pätemättömäksi. (Aarnio & Kangas 2002, 98.)

Sisällöllisesti osapuolilla on osituksessa täysi sopimusvapaus, joka johtaa siihen, että osituskirja voi olla hyvin yleisluontoinen. On kuitenkin tärkeää yksilöidä toimituksessa mahdollisesti siirtyvä omaisuus siten, että saaja voi osituskirjan nojalla osoittaa saantonsa ulkopuolisille, kuten lainhuudatus- ja muille rekisteriviranomaisille. Käytännössä osituskirjaan sisällytetään sopimusosituksissa kiinteistöt, asunto-osakkeet ja muut arvopaperit sekä kulkuneuvot. Usein osituskirjan loppuun liitetään lauseke, jossa osapuolet toteavat jakaneensa muun omaisuuden ja sen, ettei heillä osituskirjan allekirjoittamisen jälkeen enää ole toisiaan kohtaan avioliittoon perustuvia varallisuusvaateita. Vaikka osapuolet olisivat kaikista ositukseen liittyvistä asioista yksimielisiä ja kumpikin mielestään saanut kaiken itselleen kuuluvan, osituksesta on silti syytä laatia yksinkertainen asiakirja, jossa tämä todetaan ja joka täyttää osituskirjalle asetetut muotovaatimukset. Tällainen asiakirja poistaa myöhemmin, esimerkiksi perinnönjaon yhteydessä, mahdollisesti esiin tulevat epäselvyydet. (Gottberg 2007, 28-29.)

10.4 Sopimukseen perustuva ositus

Puolisot voivat käynnistää omaisuuden osituksen yhdessä sopimusosituksena (PK 23:3 §) ja toimittavat osituksen joko itse tai asiamiesten avustuksella. Henkilö, jonka puolisot nimeävät osituksen toimittajaksi, ei kuitenkaan saa pesänjakajan valtuuksia, ellei tuomioistuim ole määrännyt häntä pesänjakajaksi. Jos ositusta ei saada aikaan sopimusteitse, tuomioistuin voi jommankumman ositusta vaativat puolison vaatimuksesta määrätä pesänjakajan toimittamaan ositusta, jolloin osituksen muoto muuttuu toimitukseksi. (Aarnio & Kangas 2002, 95.)

10.5 Toimitusositus

Toimitusositus voidaan jakaa kahteen vaiheeseen: laskennalliseen ja reaaliseseen. Jos osituksen toimittaa pesänjakaja, hän allekirjoittaa yksin osituskirjan eikä todistajia tarvita. Jos osakkaat hyväksyvät osituksen, he merkitsevät osituskirjaan hyväksymistään tarkoittavan klausulin ja allekirjoittavat sen. Hyväksyminen voi koskea vain sellaisia seikkoja, jotka ovat osapuolten tiedossa tai joista he normaalin selonottovelvollisuuden puitteissa olisivat voineet saada tiedon. (Aarnio & Kangas 2002, 98-99.)

Pesänjakaja aloittaa toimituksen toteamalla puolisoiden omistussuhteet ja luetteloimalla ositettavan avio-oikeuden alaisen omaisuuden, mahdollisen avio-oikeudesta vapaan varallisuuden sekä puolisoiden velat. Ositus on puhtaasti osapuolten välinen toimitus eikä velkoja sen yhteydessä makseta, mutta ne on katettava. Kummallakin osapuolella ositusperusteen syntyhetkellä olleet velat vähennetään osituslaskelmassa hänen varoistaan kokonaan siitä riippumatta, ovatko ne erääntyneitä vai eivät. Tämä kuvastaa aviovarallisuus-oikeudessa tärkeää nettoperiaatetta, jonka mukaan puolison avio-oikeus väistyy toisen puolison velkojen edessä. Osituksessa tasoitusta toiselle osapuolelle voi joutua maksamaan vain puoliso, jolla on netto-omaisuutta, eli varoja yli ositusperusteen syntyhetkisten velkojensa. (Gottberg 2007, 29-30.)

Puoliso on voinut hävittää omaisuuttaan ositusperusteen syntymisen jälkeisen ja osituksen toimittamisen välisenä aikana. Tällöin ositus toimitetaan ihan kuin omaisuus kuitenkin vielä olisi pesässä, eli laskelma tehdään ositusperusteen syntyhetkellä pesässä olleen omaisuuden pohjalta (ns. restitutioperiaate). Jos omaisuutta on hävinnyt niin paljon, ettei puoliso pysty suorittamaan toiselle mahdollisesti tulevaa osuutta, se jää osituksen jälkeen voimaan velkana lain mukaisine viivästysseuraamuksineen. (Gottberg 2007, 30.)

10.5.1 Laskennallinen osuus

AL 37 §:n mukaan puolisollla on velvollisuus hoitaa avio-oikeuden alaista omaisuutta siten, ettei se aiheettomasti vähene toisen puolison vahingoksi. Osituksessa säännöksen huolellisuusvelvoitteen rikkominen saattaa saada merkitystä niin sanotus vastikesääntelyn kautta. Jos puoliso on sopimattomalla menettelyllä aiheuttanut avio-oikeuden alaisen omaisuuden olennaisen vähenemisen, toinen puoliso voi olla AL 94 §:n nojalla oikeutettu osituksessa vastikkeeseen. Vastikesäännöksiin voidaan tasoittaa myös erinäisiä epätasapainotilanteita, jollainen voi syntyä esimerkiksi avio-oikeudesta vapaaseen omaisuuteen kohdistuvista veloista tai siitä, että puolison avio-oikeudesta vapaa omaisuus on sekoittunut avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen. (Gottberg 2007, 30.)

10.5.1.1 Omaisuuden luettelointi

Laskennallisessa toimituksessa ensimmäisen vaiheen muodostavat puolisoiden omaisuussuhteiden selvittäminen, avio-oikeuden alaisen ja siitä vapaan omaisuuden toteaminen sekä puolisoiden omaisuuden arvostaminen, jotka ovat välttämättömiä toimenpiteitä myöhemmän osituslaskelman kannalta. Ositussuhteiden selvittämiseksi puolisoiden on luetteloitava vaatimuksesta omaisuus, varat ja velat. Avioero-osituksen pohjana voidaan käyttää erityistä omaisuusluetteloa, jos sellainen on laadittu jomman kumman puolison vaatimuksesta. Puolisot ovat velvollisia ilmoittamaan totuudenmukaisesti kaikki varansa ja velkansa. Eri pankkilakeihin sisältyvien vaitiolosäännösten vuoksi puolisoilla tai pesänjakajalla ei ole lakiin perustuvaa valtaa saada tietoa toisen puolison pankkitalletuksista vastoin tämän tahtoa. Pesänjakaja on kuitenkin oikeutettu saamaan ositusta varten tarpeelliset tiedot puolisoiden arvosuustileistä. Vääriä tietoja omaisuudesta antava tai sitä salaava puoliso ottaa riskin siitä, että ositus myöhemmin julistetaan mitättömäksi osituksen moitteelle varatun määräajan umpeen kulumisen jälkeen. (Aarnio & Kangas 2002, 101-102.)

Puolisoiden ositusta varten laadittavan omaisuusluettelon on hyvä olla riittävän yksilöity, jotta osituksessa ei aiheetta heräisi kysymystä siitä, onko osituslaskelmassa mukana kaikki omaisuus. Omaisuusluettelo myös helpottaa huomattavasti osituksen toimittamista. Siinä tilanteessa, että puolisot ovat erimielisiä luetteloön merkityn omaisuuden arvosta, erimielisyyden voi ilmaista ottamalla luetteloön sitä koskevan erityisen merkinnän. (Aarnio & Kangas 2002, 104-105.)

10.5.1.2. Omaisuuden arvostaminen

Omaisuus arvostetaan ositushetken käyvän arvon mukaisesti. Elleivät puolisot pysty sopimaan tästä arvosta, arviointitehtävä kuuluu pesänjakajalle, joka voi kuitenkin käyttää asiantuntijaa vaikeasti arvioitavan omaisuuden osalta. Avio-oikeuden alaisen omaisuuden arvostamisessa saattaa esiintyä huomattavia ongelmia, sillä puolisot voivat vapaasti sopia osituksessa noudatettavista arvoista, mikäli tämä sovintoratkaisu ei loukkaa sivullisen oikeutta. AL:ssa ei ole säännöksiä siitä, miten arvo on määriteltävä, ja omaisuudella voikin olla tavallisesti useita eri arvoja, kuten verotusarvo, hankinta-arvo, myynti- eli vaihtoarvo sekä käyttöarvo. Vakiintuneen käsityksen mukaan osituksessa on kuitenkin arvostuksen lähtökohtana pidettävä omaisuuden myyntiarvoa. Puolisoilla on kuitenkin oikeus vaatia, että omaisuudelle asetetaan arvo, joka vastaa sen todennäköistä kauppahintaa vapailla markkinoilla. (Aarnio & Kangas 2002, 102-103, Gottberg 2007, 30-31.)

Tunnearvon huomioon ottaminen voi tulla kyseeseen ainoastaan puolisoiden sopimuksesta. Myyntiarvoista voidaan poiketa ylöspäin sen jäädessä huomattavasti käyttö- tai hankinta-arvoa pienemmäksi myyntirajoitusten, alan markkinoiden kehittymättömyyden tai muun vastaavan syyn vuoksi. Käytetyn asuntoirtaimiston markkina-arvo on usein alhainen vastaavan irtaimiston hankintakustannuksiin verrattuna, ja tällöin myyntiarvo suosii perusteettomasti sitä, jonka haltuun koti-irtaimisto jää. Arvioidusta myyntihinnasta voidaan myös vähentää kohtuullisiksi arvioidut myyntikustannukset. Laissa ei ole myöskään säädetty sitä, minkä ajankohdan mukaan arvostaminen täytyy toimittaa. Omaisuuden tuoton huomioimista koskevat säännökset näyttävät kuitenkin välillisesti edellyttävän, että omaisuus on arvostettava ositus-hetken mukaiseen arvoon. (Aarnio & Kangas 2002, 102-103.)

Rahavarat merkitään osituslaskelmaan nimellisarvoisina siten, että korko lasketaan tuottona osituspäivään saakka. Kiinteän omaisuuden arvoon vaikuttavat fyysisinä tekijöinä esimerkiksi sijainti ja maaperän laatu, oikeudellisina tekijöinä erilaiset säännökset kiinteistön käytettävyydestä (esim. kaavamääräykset) sekä markkinatekijöinä paikkakunnan olosuhteiden mukainen kysyntä ja tarjonta. Metsän arvioinnin pohjana käytetään puuston määrän osoittavaa metsäarvoa, johon yleensä lisätään arvion jälkeisen kasvukauden lisäkasvu. Ranta-alueet arvioidaan kauppahintatilaston avulla, mikäli sellainen on olemassa. Jos omaisuutta rasittaa jokin suorite, kuten esimerkiksi kiinteistöeläke, se on vähennettävä omaisuuden ositusarvosta. Irtaimien esineiden arvoksi merkitään niiden todennäköinen luovutushinta, kun taas asunto-osakkeiden arvossa tulee noudattaa kauppahintatilastoja. Pörssinoteerattujen osakkeiden ositusarvoksi katsotaan niiden ositushetkinen myyntikurssi. Jos ositettavaan omaisuuteen kuuluu yritys, sen arvo voidaan selvittää esimerkiksi laskemalla sen lopettamisarvo, tuottoarvo tai substanssiarvo. Yrityksen lopettaminen ei kuitenkaan yleensä ole ajankohtaista ositushetkellä, joten lopetusarvoa ei siksi voida ottaa huomioon. Yritystä arvioidessa tulee pyrkiä sen markkina-arvon selvittämiseen, eikä ositusarvoon voida lukea esimerkiksi yrittäjän ammattitaidosta johtuvaa erityisosaamista. (Aarnio & Kangas 2002, 103.)

10.5.1.3 Velkojen kattaminen

Eron jälkeisessä osituksessa selvitetään puolisoiden aviovarallisuussuhteet, mutta velkojen maksu ei tule siinä vaiheessa kysymykseen. Puolisot vastaavat itsenäisesti omista veloistaan, ja yhteisvastuu koskee ainoastaan yhdessä tehtyjä velkoja. Liiton purkautuminen eron johdosta ei myöskään eräännytä velkoja. Osituksessa ainoastaan katetaan velat, eli varataan laskennallisesti omaisuutta velkojen tulevaa maksua varten. (Aarnio & Kangas 2002, 105.)

Puolisoiden omaisuuden selvittämisen jälkeen, eli kun on todettu, mitä kummallekin kuuluu, selvitetty raja avio-oikeuden alaisen ja siitä vapaan omaisuuden välillä sekä arvioitu omaisuus, puolisoiden velat vähennetään laskennallisesti heidän bruttovarallisuudestaan. Puoliso-

den velat määritetään ositusperusteen syntyhetken mukaan. Maksamattomat korot katsotaan velaksi, joka on muun velan tavoin katettava. Yksin toisen puolison nimissä oleva velka katetaan kokonaan hänen omaisuudestaan. Yhteinen velka katetaan puoliksi kummankin omaisuudesta. Jos yhteinen velka on tehty perheen elatusta varten, puoliset vastaavat AL 88.2 §:n mukaan siitä siinä suhteessa, kuin heidän olisi tullut antaa varoja perheen elatukseen. Puolisoiden keskinäiset saatavat katetaan normaalisti velallisen omaisuudesta. (Aarnio & Kangas 2002, 106.)

Katettavaksi voivat luonnollisesti tulla ainoastaan velat, jotka ovat olemassa avio-oikeusyhteyden katketessa, ja ne katetaan sen suuruusina, kuin ne tuona hetkenä olivat. Sen jälkeen tapahtunut velan lyhentäminen tai koron maksu ei vaikuta KKO 1988:62:n mukaan kattamiseen. Velkojen kattaminen ei myöskään vaikuta alkuperäiseen velkasitoumukseen, vaan puolisoiden on vastattava eron jälkeenkin velkojen maksamisesta alkuperäisen sitoumuksen mukaisesti. Jos velan maksuaikaa on jäljellä esimerkiksi viisi vuotta, velkoja ei voi vaatia suoritusta nopeammin velallisten eron vuoksi. Velka on katettava osituksessa sen vanhentumisaikaa tai sen muuten lakattua avio-oikeusyhteyden katkettua mutta kuitenkin ennen ositusta. Takausvelkaa ei kuitenkaan pidetä osituksessa katettavana velkana, jos takaus ei ole realisoitunut maksettavaksi ennen avio-oikeusyhteyden katkeamista ellei päävelallisen maksukyvyttömyys ole tuolloin niin ilmeinen, että takaajan maksuvelvollisuus voidaan katsoa todennäköiseksi. Velallisen ilmeinen maksukyvyttömyys tulee kyseeseen ainakin silloin, kun hänet on ulosmittauksessa todettu varattomaksi tai asetettu konkurssiin. Arviointi tehdään avio-oikeusyhteyden katkeamishetken mukaan. Samoin suhtaudutaan myös vastuuseen, joka on syntynyt puolison luovutettua omaisuutta kolmannen henkilöön velan vakuudeksi. (Aarnio & Kangas 2002, 107-108.)

Puolisot ovat velkojaan nähden solidaarisessa vastuussa, kun heillä on yhteistä velkaa. Velkoja voi siis syytä ilmoittamatta vaatia velan koko määrän kummalta velalliselta tahansa. Puolisoiden keskinäinen vastuu velasta saattaakin huomattavasti vaihdella. He vastaavat toisiinsa nähden elatusvelasta varojensa suhteessa ja muissa tapauksissa vastuu riippuu siitä, mitä on edellytetty velkaa tehdessä. Yhteinen velka katetaan osituksessa puolisoiden keskinäisen vastuun osoittamassa suhteessa. Jos puolisoilla on yhteistä velkaa, kumpi tahansa voi vaatia, että toisen osuus velasta maksetaan ennen ositusta tai että maksamisesta annetaan vakuus. Mikäli jokin velka jätetään osituksessa kattamatta ja siitä seuraa, että toinen osapuoli saa liikaa tasinkoa, ositus voi peräytyä. (Aarnio & Kangas 2002, 109.)

Velkojen kattamisjärjestyksen pääsäännön mukaan velat katetaan avio-oikeuden alaisella omaisuudella. Jos avio-oikeudesta vapaa omaisuus oli erityisesti (pantattu) velan vakuutena sillä hetkellä, kun se tuli avio-oikeudesta vapaaksi, velka on katettava ensisijaisesti tällä omaisuudella ja toissijaisesti avio-oikeuden alaisella omaisuudella. Tällaista velkaa ei kuiten-

kaan tarvitse kattaa muulla kuin juuri velan vakuutena olleella omaisuudella. Avio-oikeudesta vapaan omaisuuden hankkimiseksi tai parantamiseksi tehty velka on katettava avio-oikeudesta vapaalla omaisuudella ja vasta toissijaisesti avio-oikeuden alaisella omaisuudella. Tyypillinen esimerkki tällaisesta tilanteesta on esimerkiksi toisen puolison ottama remonttilaina. Tällöin laina katetaan ensisijaisesti vapaalla omaisuudella ja vain siltä osin avio-oikeuden alaisella omaisuudella, kuin vapaa omaisuus ei riitä velan kattamiseen. (Aarnio & Kangas 2002, 109.)

Huolimattomasta asioiden hoidosta johtunut velka on katettava ensisijaisesti kaikella avio-oikeudesta vapaalla omaisuudella ja toissijaisesti avio-oikeuden alaisella omaisuudella. Huolimattomalla velalla tarkoitetaan sellaista velkaa, joka on syntynyt paitsi tuhlaavaisuudella, myös ilmeisen kevytmielisesti ja ajattelemattomasti. Tällaiseksi ei kuitenkaan lasketa taloudellisesti epäonnistuneeksi osoittautunutta velantekoa, ellei kysymyksessä ole normaaliksi luettava yritysrisi. Huolimattomuudesta aiheutuneeksi velaksi rinnastetaan puolison sopimattomasta menettelystä, kuten rikoksesta aiheutunut velka. Erääntynyttä elatusapua, jota toinen on veloitettu suorittamaan toiselle osapuolelle, ei kateta osituslaskelmassa velkana, vaan se on maksettava toisen puolison sellaisesta omaisuudesta, joka hänellä osituksessa on tai jonka hän saa tasinkona ja jota ei ole käytettävä muiden velkojen kattamiseen. Jos elatusapua ei voida maksaa osituksen yhteydessä, se jää osituksen jälkeen normaalisti velkana voimaan. (Aarnio & Kangas 2002, 110.)

Kun velat on molemminpuolisesti katettu, kummankin osapuolet avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöt lasketaan yhteen. Siten saadaan summaksi avio-oikeuden alainen netto-omaisuus, joka muodostaa laskennallisen pohjan osituksen myöhemmälle vaiheelle. Avio-osa saadaan puolittamalla omaisuuden yhteenlaskettu säästö, ellei osituksessa tule ottaa huomioon mitään muita seikkoja. Avio-osa osoittaa arvomääräisesti sen, kuinka paljon puolisolle pitäisi osituksessa tulla varallisuutta. Avio-osaa ja netto-omaisuutta vertailemalla saadaan tietää, omistaako puoliso todellisuudessa enemmän vai vähemmän kuin hänelle kuuluisi. Laki oikeuttaa puolison saamaan erotuksen tasinkona toiselta avio-osan ollessa nettovarallisuutta suurempi. (Aarnio & Kangas 2002, 111.)

10.5.1.4 Ylivelkainen puoliso

Puolison ollessa ylivelkainen hänen avio-oikeuden alaisen omaisuutensa säästökseksi merkitään osituksessa aina nolla, ei miinusmerkkistä lukua, sillä muuten toisen puolison varoilla katettaisiin ylivelkaantuneen puolison velkoja. Tämä taas olisi ristiriidassa velkojen erillisyyden kanssa. Jos kumpikin osapuoli on ylivelkainen, avio-oikeuden merkitys väistyy kokonaan. Ellei netto-omaisuutta ole, ei ole myöskään sellaista omaisuutta, joka voisi avio-oikeuden nojalla siirtyä. Tällöin kumpikin pitää osituksessa omat varansa ja velkansa. (Gottberg 2007, 35.)

AL:n erityispiirteisiin kuuluu niin sanottu nollasääntö, jolla tarkoitetaan sitä, että osituslaskelmassa ylivelkaisen puolison omaisuuden säästöksi merkitään aina nolla euroa, eikä siten voi osituksessa koskaan olla negatiivinen. Kattamatta jääneitä velkoja ei myöskään kateta osituslaskelmaan myöhemmissä vaiheissa puolisolle mahdollisesti merkittävästä omaisuudesta. (Aarnio & Kangas 2002, 110.)

10.5.2 Reaalinen osuus

Osituslaskelman tekemisen jälkeen siirrytään osituksen reaaliseen vaiheeseen eli tasingon määrittämiseen ja maksamiseen. Yhteenlaskettu säästö jaetaan kahtia, kun siitä on suoritettu päältäpäin erottaminen, yhteisestä velasta annettu vakuus ja vastikkeet sekä katettu velat. AL 100 §:n mukaisesti tämä jakolasku osoittaa avio-osan suuruuden. Vertailemalla laskennallista avio-osaa puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden reaaliseen säästöön saadaan selville enemmän omistavan osapuolen maksettavaksi tulevan tasingon määrä. (Aarnio & Kangas 2002, 116; Gottberg 2007, 33.)

10.5.2.1 Päältäpäin erottaminen

Puolisoilla on oikeus erottaa omasta avio-oikeuden alaisesta omaisuudestaan velkojen kattamisen jälkeen tiettyjä itselleen tärkeitä omaisuusesineitä, mikäli erottaminen on olojen perusteella kohtuullista. Erotettavaksi voivat tulla esimerkiksi vaatteet ja muut henkilökohtaista käyttöä varten tarpeelliset esineet, eikä erottamiselle ole asetettu mitään arvomääristä ylärajaa, vaan asiaan sovelletaan AL 91 §:n mukaista kohtuusharkintaa. Päältäpäin erotettava määrä lisätään puolisolle yhteenlaskettuun omaisuuden säästöön, ja erottaminen voi siten vaikuttaa tasingon suuruuteen esimerkiksi tapauksessa, jossa vain toinen puoliso erottaa omaisuutta päältä päin. (Aarnio & Kangas 2002, 111.)

10.5.2.2 Tasingon muodot ja suorittaminen

Sääntönä on, että tasingon maksaja päättää, mitä pesään kuuluvaa omaisuutta hän toiselle osapuolelle luovuttaa. Tasingon saa maksaa myös rahana. Tasingon saajalla ei ole oikeutta vaatia itselleen mitään tiettyä toisen omaisuutta, vaan valintavalta on maksajalla. Jos maksaja ei kohtuullisessa ajassa ilmoita, mitä omaisuutta haluaa suorittaa, päätäntävalta siirtyy pesänjakajalle. Varsin tavallisesti kuitenkin tasingon laadustakin sovitaan ennen osituskirjan allekirjoittamista, ja ellei toinen osapuoli hyväksy tarjottua tasinkoa, hän ei yleensä allekirjoita osituskirjaa. Ellei sopimukseen päästä, pesään joudutaan viime kädessä määräämään pesänhoitaja vielä tässä vaiheessa. (Gottberg 2007, 33.)

Omistusasuntoa kohdellaan avioero-osituksessa kuten muutakin omaisuutta, eikä sitä voida siis jakaa tarveperustein. Poikkeuksen muodostavat kuitenkin asumisoikeusasunnot. Tasinkoa saavalla puolisoilla on oikeus vaatia itselleen tasinkona toiselle puolisolle kuuluva asumisoikeus, jos huoneistoa on käytetty puolisojen yhteisenä kotina ja vaatijapuoliso tarvitsee asuntoa enemmän kuin toinen. Ellei tasingon määrä riitä asumisoikeuden hinnan kattamiseen, puoliso saa suorittaa loppuosan rahana. Tasingon antaminen voi kuitenkin estyä jommankumman puolison tahdosta tai tuomioistuimen päätöksestä. Avio-eron vuoksi tehtävässä osituksessa puoliso voi kieltäytyä antamasta osituksessa tasinkoa toisen puolison konkurssivelkojille. (Aarnio & Kangas 2002, 118; Gottberg 2007, 34.)

10.6 Osituksen moite ja raukeaminen

Kun ositus on saatettu loppuun, kummallakin puolisoilla on oikeus nostaa käräjäoikeudessa osituksen moitekanne. Kanne tulee nostaa kuuden kuukauden kuluessa, ja ellei sitä tehdä, ositus saa lainvoiman. Se voi lainvoimaistua aiemminkin, jos puoliset nimenomaisesti hyväksyvät pesänjakajan ratkaisun ja sitoutuvat olemaan sitä moittimatta. Lainvoimaiseen ositukseen perustuva tasinkosaatava voidaan viimekädessä periä velalliselta ulosottotoimin, ellei sitä vapaaehtoisesti suoriteta. (Gottberg 2007, 36.)

Ositusperusteen syntymisen jälkeen toimitettu ositus ei raukea, vaikkei avioeroprosessia vietäisikään loppuun asti. AL 107 §:n mukaan kummallakaan puolisoilla ei ole avio-oikeutta toisen omaisuuteen osituksen toimittamisen jälkeen. Tämä koskee sekä osituksessa saatua että puolisoille myöhemminkin tulevaa omaisuutta. Tilanne on siis vastaava, kuin silloin, kun puolisoilla on avio-oikeuden kokonaan poissulkeva avioehtosopimus. Mikäli avio-oikeus halutaan palauttaa, puolisojen pitää tehdä se avioehtosopimuksella. Tätä ei aina ymmärretä, ja avio-oikeuden puuttuminen voi tulla ikävänä yllätyksenä erohankkeen mahdollisesti käynnistyttyä uudelleen tai puolison kuoltua. (Gottberg 2007, 36.)

Ositusta ei voida myöskään sopia raukeamaan siten, että omaisuussuhteet palautuisivat ositusta edeltäneeseen tilanteeseen. Puolisot omistavat edelleen sen omaisuuden, joka heille osituksessa tuli, vaikka avio-oikeus palautetaan avioehtosopimuksella. Mikäli omistussuhteet halutaan myös palauttaa ennalleen, tämä on tehtävä tavanomaisina varallisuudensiirtoina, kuten kauppoina tai lahjoituksina. Lahjasta peritään normaali lahjavero ja kaupasta varainsiirtovero. (Gottberg 2007, 36.)

10.7 Toimitetun osituksen sovittelu

10.7.1 Yleistä

Ositusta voidaan AL 103b §:n mukaan sovitella, jos se muutoin johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen, tai siihen, että toinen osapuoli saisi perusteetonta taloudellista etua. Osapuolten koko elämän aikana kertyneen omaisuuden kohtelemisen avio-oikeusomaisuutena ositusperusteen syntyhetkeen saakka voi joskus johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen tai siihen, että toinen puoliso tulee saamaan perusteetonta etua liiton toisen osapuolen kustannuksella. Aviovarallisuusjärjestelmä rakentuu omaisuuden puolittamisperiaatteelle, jonka mukaan kummallakin puolisoilla on avio-oikeus toistensa omaisuuteen ja sen tuottamaan avio-osaan yhteenlasketusta säästöstä. Tämän seurauksena omaisuus jakautuu tasan, josta voi kuitenkin syntyä ongelmia. (Aarnio & Kangas 2002, 47, 127.)

Osituksen sovittelua harkittaessa on otettava huomioon avioliiton kesto aika, puolisoitten toiminta yhteisen talouden hyväksi, omaisuuden kartuttamiseksi ja säilyttämiseksi sekä muut näihin verrattavat puolisoitten taloutta koskevat seikat. Sovittelun perusteena ei voida käyttää esimerkiksi puolison henkistä kärsimystä, uskottomuutta, hylätyksi tulemistä tai vastaavia seikkoja, sillä kysymys on puhtaasti taloudellisesta sovittelusta. Tyypillisinä esimerkkeinä sovitteluun ehkä oikeuttavista tilanteista mainitaan AL:n perusteluissa tapaukset, joissa kotona työskennellyt puoliso pitkän avioliiton jälkeen jäisi avioehtosopimuksen vuoksi kohtuuttoman vähälle sekä tilanne, jossa lyhyt avioliitto tuottaisi selvästi perusteettoman edun vähemmän omistavalle. (Gottberg 2007, 37.)

Ositusta soviteltaessa voidaan määrätä, että avio-oikeuden alaisena omaisuutena ei ole pidettävä tiettyä omaisuutta, joka puolisoilla oli avioliiton solmimishetkellä. Sovittelupäätöksellä voidaan katkaista avio-oikeusyhteys myös siinä tapauksessa, että aviopuolisot muuttavat erilleen ennen ositusperusteen syntyhetkeä. Sovittelussa voidaan määrätä, että tietty omaisuus, jonka puoliso on saanut erillään asumisen aikana, on kokonaan tai osittain sellaista omaisuutta, johon toisella osapuolella ei ole avio-oikeutta. Sovittelun rajat tulevat kuitenkin helposti vastaan, jos sovittelukeinona vaaditaan avio-oikeusyhteyden ajallista rajaamista lain pääsäännöstä poikkeavalla tavalla. Laki ei salli kategorista ratkaisua, jonka mukaan kaikki tiettyä hetkeä ennen hankittu tai tiettyä aikana saatu omaisuus määrättäisiin avio-oikeudesta vapaaksi. Päätös voi siis koskea vain tiettyä, nimettyä omaisuutta, ja siitäkin on mahdollista määrätä siten, että vain osa on avio-oikeudesta vapaata. (Aarnio & Kangas 2002, 47-48.)

Omaisuuuden ollessa kolmannen tahdonilmaisun, eli lahjakirjan tai testamentin nojalla, avio-oikeudesta vapaata, sitä ei voida osituksen sovittelussa määrätä avio-oikeuden alaiseksi omaisuudeksi. Tällainen omaisuus ei siis voi osituksessa siirtyä tasinkona toiselle osapuolelle. Sen olemassaolo kuitenkin voidaan ehkä ottaa huomioon osituksen lopputulosta arvioitaessa, mikäli sovistusta vaaditaan tehtäväksi muun omaisuuden yhteydessä. (Gottberg 2007, 41.)

Avioehtosopimuksen sovittelu tapahtuu osituksen yhteydessä. Avioehto ei voida vaatia sovittavaksi siinäkään tapauksessa, että toinen puoliso kokee sen muuttuneissa olosuhteissa itselleen kohtuuttomaksi, mutta toinen ei suostu tekemään uutta sopimusta. Sopimuksen kohtuullisuus arvioidaan ositustoimituksen yhteydessä. Riitaisassa tapauksessa toimituksen suorittamaan määrätty pesänjakaja ratkaisee ensimmäisenä asteena myös mahdolliset osituksen sovitteluvaatimukset. Osituksen sovittelu on kuitenkin poikkeusmenettely, joka on tarkoitettu selvien kohtuuttomuustilanteiden tasoittamiseen. Sovittelua on nimenomaisesti vaadittava, sillä pesänselvittäjä tai tuomioistuin ei ryhdy sovitteluun viran puolesta. (Gottberg 2007, 37-38.)

Kohtuuttomuuteen johtavia tilanteita voidaan torjua osaksi muilla keinoilla kuin osituksen sovittelulla. Muodollista omistussuhdetta voidaan oikaista, jos nimikirjaus ei vastaa puolisoilla saannon hetkellä ollutta tarkoitusta. Omistussuhteita ei kuitenkaan voida muuttaa puhtaasti kohtuusperustein. Toisen nimiin merkitty omaisuus vahvistetaan yhteiseksi, yksin toiselle kuuluvaksi tai yhteiseksi omaisuudeksi kirjattu omaisuus todetaan yksin toisen omistavaksi vain, jos nimikirjaus on virheellinen. Vastikesäännöksillä voidaan myös oikaista sellaisia epäkohtia, jotka ovat aiheutuneet puolison velvollisuuksien vastaisesta omaisuuden hoitamisesta. (Aarnio & Kangas 2002, 127.)

10.7.2 Sovittelun edellytykset

Sovittelua harkittaessa on arvioitava, millaiseen tulokseen ositussäännökset johtaisivat, jos niitä noudatettaisiin kaavamaisesti. Sovittelun tarkoituksena on ehkäistä kohtuuttomia lopputuloksia sekä sitä, ettei toinen osapuoli saa perusteettomasti hyötyä omaisuuden osituksessa. Perusteeton hyöty voi seurata joko puolittamisperiaatteen kaavamaisesta soveltamisesta tai siitä, että puoliset ovat solmineet jomman kumman kannalta kohtuuttoman avioehtosopimuksen. Sovittelun tarpeellisuus onkin aina ratkaistava tapauskohtaisesti, eikä sillä voida koskaan loukata puolison velkojien oikeutta. (Aarnio & Kangas 2002, 128.)

Sovittelu edellyttää osituslaskelman tekemistä, jossa esimerkiksi velat katetaan normaaliin tapaan ja aviovarallisuuden puolittaminen toteutetaan aina puolisoiden omaisuuden säästöstä. Tämän vuoksi sovittelu kohdistuu ositettavaan netto-omaisuuteen puolittamisperiaatteen poikkeuksen mukaisesti. Sovittelu saattaa tulla kyseeseen myös AL 107 §:n mukaisesti omaisuuden erottelussa. Tällöin avio-oikeuden alaiseksi katsotaan omaisuus, joka avioehtosopimuksen nojalla on avio-oikeudesta vapaata. (Aarnio & Kangas 2002, 128.)

Osituksen sovittelu voi tulla kyseeseen, jos ositus muutoin johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen. Kohtuuton lopputulos voi muodostua erityisesti siinä tilanteessa, että puolisoiden varallisuuserot ovat suuret ja toiselle ei pitkäaikaisen avioliiton jälkeen jäisi lainkaan tai hyvin vähän varallisuutta. Sovittelu voi tulla kyseeseen myös silloin, kun toinen puolisoista saisi säännönmukaisen osituksen nojalla itselleen perusteetonta etua. Käytännössä tällainen tilanne muodostuu yleisimmin silloin, kun avioliitto purkautuu hyvin nopeasti sen solmimisen jälkeen ja ositettava varallisuus on kokonaan tai pääosin kuulunut jo ennen liittoa yksin toiselle osapuolelle. Vähempivarainen hyötyisi siten taloudellisesti pelkästään solmimalla avioliiton varakkaan henkilön kanssa. Joissakin tapauksissa perusteeton hyötyminen ja kohtuuttomuus voivat vaikuttaa myös samanaikaisesti. (Aarnio & Kangas 2002, 128.)

10.7.3 Sovitteluvaatimuksen esittäminen

Pääsääntöisesti pesänjakaja ratkaisee ensi asteena kaikki ositukseen liittyvät kysymykset, ja sovitteluhakemuksin on lähtökohtaisesti esitettävä pesänjakajalle. AL 103b §:n mukaan sovitteluvaatimus voidaan kuitenkin tehdä vielä osituksen moitteen yhteydessä. Puoliso voi siis saada osituksen sovittelun aikaan vielä siten, että hän nostaa osituksen moitekanteen säädetyssä kuuden kuukauden määräajassa vaatien sovittelua. (Gottberg 2007, 42.)

Paitsi pesänjakajan toimittamaa ositusta, myös sopimusositusta voidaan sovittaa. Sopimusositusta sovittellaan OikTL 36 §:n sovittelusäännön nojalla. Sovitteluvaatimus on siten esitettävä kohtuullisessa ajassa sopimuksen tekemisestä. Vaatimuksen jälkikäteistä tehokasta esittämistä ei estä se, että puolison osoitetaan jo sopimusta allekirjoittaessaan olleen tietoinen sen kohtuuttomuudesta. (Gottberg 2007, 42.)

10.7.4 Sovittelusäännökset

Osituksen sovittelukaan ei muuta sitä perussääntöä, että osituksessa puolitetaan avio-oikeuden alainen nettovarallisuus. Sovittelusäännöksellä ei toisin sanoen ole muutettu osituslaskelman tekemistä koskevia säännöksiä. Osituksen sovittelu onkin osituslaskelman loppuvaiheeseen kuuluva toimenpide, joka vaikuttaa tasingon suuruuteen. Sovittelu ei siis tavallisesti vaikuta tapaan, jolla tasinko maksetaan. (Aarnio & Kangas 2002, 127.)

AL 103b §:ssä tunnetaan kolme tapaa osituksen sovitteluun. Lievimässä puolison vaatimuksesta voidaan määrätä, että puoliso ei saa avio-oikeuden nojalla toisen puolison omaisuutta tai että tätä rajoitetaan. Jyrkimpänä seuraamuksena tästä voi olla se, ettei tasinkoa määrätä lainkaan suoritettavaksi. Tällöin kumpikin pitää oman omaisuutensa. Tällä sovittelutavalla voidaan estää esimerkiksi toiselle puolisolle lyhyestä avioliitosta koituva perusteettomaksi luettava etu. (Gottberg 2007, 38.)

Niin sanotun marginaaliomaisuutta koskevan sovittelusäännöksen mukaan omaisuus, joka on hankittu erillään asuttaessakin, saatu lahjana tai perintönä tms., voidaan osituksen sovittelussa kokonaan tai osittain määrätä avio-oikeudesta vapaaksi. Kaikille tähän kuuluville omaisuusryhmille on ominaista, että niiden sidos puolisoitten yhteiseen talouteen on muuta omaisuutta löyhempi. Ennen avioliittoa tai yhteiselämän päättymisen jälkeen hankittu tai satunnaissaannon kautta puolisolle tullut omaisuus ei ole samalla tavoin sidoksissa puolisoitten yhteiseen talouteen verrattaessa esimerkiksi ansiotuloista yhteiselämän aikana säästettyyn omaisuuteen. Pääsääntönä tältäkin osin on kuitenkin puolittaminen. Sovittelua vaativa osapuoli joutuu näyttämään toteen sovittelun edellytyksenä olevan kohtuuttomuuden tai perusteettoman edun. Hän joutuu edelleen todistamaan myös sen, että omaisuus on marginaaliomaisuutta. (Gottberg 2007, 38-39.)

Kolmas sovittelusäännös on vaikutuksiltaan kaikkein vahvin. Omaisuus, johon avioehtosopimuksen nojalla ei ole avio-oikeutta, voidaan määrätä kokonaan tai osittain osituksessa avio-oikeuden alaiseksi. Avioehtosopimuksen syrjäyttäminen sovitteluun edellyttää painavia perusteita, sillä kyseessä on nimenomainen sopimus, jonka sitovuuteen osapuolilla on lähtökohtaisesti oltava oikeus luottaa. Sovittelu tulee kysymykseen lähinnä, jos puolisoitten kokonaisolosuhteet ovat sopimuksen tekemisen jälkeen ennalta arvaamattomin tavoin muuttuneet siten, että sopimuksen soveltaminen sellaisenaan johtaisi kohtuuttomuuteen. Avioehto tehdessään molempien puolisoitten on edellytettävä ymmärtävän, että sopimuksen nimenomaisesti tarkoituksena on erottaa omaisuus avio-oikeuden alaisuudesta, joka aiheuttaa epätasapainoa osituksessa. Säännökseen vedoten puoliso ei siis saa avioehtosopimusta syrjäytetyksi vain siksi, että se on yleisesti ottaen hänelle epäedullinen. (Gottberg 2007, 39-40.)

11 Avioerojen tunnustaminen ja muut kansainväliset säädökset

11.1 Sovellettavan lain valinta

AL:n 5 luku sisältää säännökset aviopuolisoiden taloudellista suhdetta koskevista kansainvälisyksityisoikeudellisista asioista. Näitä normeja sovelletaan muissa kuin pohjoismaisissa suhteissa. Normiston lähtökohtana on ns. asuinmaa-periaate. Sen mukaan puolisoiden aviovarallisuussuhteeseen sovelletaan pääsääntöisesti sen maan lakia, johon he avioliiton solmittuaan ensiksi asettuivat asumaan. Jos puoliset muuttavat myöhemmin toiseen maahan, sovellettava laki muuttuu uuden asuinmaan laiksi viiden vuoden asumisen jälkeen. Puolisoilla on myös mahdollisuus kirjallisesti sopia siitä, minkä maan lakia he haluavat varallisuussuhteisiinsa sovellettavan. Valinta ei ole kuitenkaan täysin vapaa, sillä AL 130 §:ssä on rajattu valinta tiettyihin puolisoihin läheisesti liittyviin lakeihin. (Gottberg 2007, 42-43.)

Pohjoismaissa asuvien ja näiden maiden kansalaisten aviovarallisuussuhteisiin sovelletaan PohjALS:sta. Tämä säännöstö perustuu myös asuinmaaperiaatteelle, ja lainvalintaa koskevat samat säännökset kuin muiden maiden asukkaitakin. Asuinmaan vaihto ei vaikuta aiemman asuinmaan lain alaisuudessa tehtyjen toimien arviointiin tai pätevyYTEEN. Pohjoismaisessa järjestelmässä lainvalintasäännöt ovat kuitenkin pakottavia, sillä puoliset eivät edes avioehtosopimuksin voi määrätä suhteeseensa sovellettavaksi muuta kuin PohjALS:n mukaan määrättyä lakia. Käytännössä tämä ei aiheuta ongelmia, sillä kaikkien maiden lainsäädännöt antavat puolisoille laajat puitteet muotoilla aviovarallisuussuhdettaan esimerkiksi avioehtosopimuksin. Järjestelmissä on kuitenkin eroja, ja ongelmia saattaa syntyä, jos puoliset eivät maasta toiseen muuttaessaan ymmärrä ottaa selvää uuden asuinmaan laista, eivätkä siksi tule ajatelleeksi erityisten sopimusten tarpeellisuutta. EU:n yhteinen sääntely ei toistaiseksi ulotu aviovarallisuusasioihin, vaan jäsenmaat soveltavat omia kansallisia lakejaan ja lainvalintasääntöjään. Tästä seuraa, että AL:n normisto soveltuu sellaisenaan myös EU-maiden kansalaisten välisiin aviovarallisuussuhteisiin. (Gottberg 2007, 43.)

11.2 Avioeroon liittyvät kansainväliset säädökset

Pohjoismaiden kesken sovelletaan pohjoismaista avioliittosopimusta, EU-maiden välillä Bryssel II -asetusta ja muihin maihin AL:n autonomisia toimivaltanormeja. Toimivaltaperusteet vaihtelevat säännöstöittäin, mutta pääperiaatteen mukaisesti toimivaltainen tuomioistuin on puolisoiden koti- tai asuinpaikan tuomioistuin. Säännöstöt tarjoavat vaihtoehtoisia oikeuspaikkoja, jos puoliset eivät asu enää samassa valtiossa avioeroasian tullessa vireille. Oikeuspaikkakeinottelua voi siis tapahtua, kun lähtökohtana on myös, että toimivaltaisessa tuomioistuimessa vireille tullut asia samalla estää asian tutkimisen toisessa sinänsä toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Puoliset saattavat erikseen yrittää saada asian vireille sellaisessa tuomiois-

tuimessa, josta on odotettavissa hänelle edullinen ratkaisu. Oikeuspaikan valinnalla saatetaan huomattavastikin vaikuttaa siihen, millaiseksi oikeudenkäynnin lopputulos muodostuu, kun esimerkiksi EU-maissa ei ole minkäänlaisia yhtenäisiä lainvalintasääntöjä avioeroon sovellettavasta laista. (Gottberg 2007, 52.)

Kansainvälisten sopimusten puuttuessa on kokonaan epäselvää, mikä arvo suomalaisen pesänjakajan tai tuomioistuimen ratkaisuille annetaan tilanteessa, jossa puoliso on saanut osituksessa osalleen muualla kuin Pohjoismaissa sijaitsevaa omaisuutta. Muutoin kattavan kansainvälisen varallisuus oikeudellisen toimivalta- ja täytäntöönpanosäätelyn piiristä on suljettu pois aviovarallisuutta ja perintöä koskevat asiat. (Gottberg 2007, 54-57.)

11.3 Suomalaisen tuomioistuimen toimivalta

Suomalainen tuomioistuin on Bryssel II -asetuksen mukaan toimivaltainen käsittelemään avioeroasian, kun molemmilla puolisoilla on Suomessa asuinpaikka tai puolisoilla oli Suomessa viimeinen yhteinen asuinpaikka ja toinen puolisoista asuu edelleen Suomessa. Suomalainen tuomioistuin on toimivaltainen myös siinä tilanteessa, että toisella on kotipaikka Suomessa tai jos toisella on asuinpaikka ja puoliset jättävät yhteisen hakemuksen. Suomalaisella tuomioistuimella on toimivalta edelleen silloin, kun hakija on asunut Suomessa välittömästi ennen hakemuksen tekemistä vähintään yhden vuoden tai kuusi kuukautta, jos hän on Suomen kansalainen. Jos hakijat ovat molemmat Suomen kansalaisia, asumissäännöksiä ei ole. (Aarnio & Kangas 2002, 30-31.)

Avioeron päätöksien liittyvä lainvalinta on Suomessa hyvin yksinkertainen. Jos suomalaisella tuomioistuimella on asiassa kansainvälinen toimivalta, sovelletaan avioeron myöntämiseen AL 120 §:n mukaan aina Suomen lakia kokonaan riippumatta siitä, minkä valtion kansalaisia puoliset ovat ja mikä heidän kotipaikkansa on. Myös pohjoismaisen avioliittosopimuksen 9 artiklan mukaan kaikki jäsenvaltiot soveltavat avioeron ratkaisuun omaa lakiaan. (Gottberg 2007, 53.)

11.4 Muualla vahvistetun avioeron tunnustaminen Suomessa

Suomessa tunnustetaan laajasti ulkomailla myönnetty avioerot. Pohjoismaissa sääntely sisältyy PohjALS:n 22 artiklaan ja EU:n osalta Bryssel II -asetuksen 21 artiklaan, joiden mukaan kaikki näissä valtioissa annetut avioeroratkaisut tunnustetaan ilman eri vahvistusta. Yleinen säännös muiden ulkomaisten avioerojen tunnustamiseen sisältyy AL 121-124 §:iin. Pääsääntöisesti ulkomaiset ratkaisut tunnustetaan ilman eri vahvistusta. Jos jompikumpi puolisoista on ollut Suomen kansalainen päätöstä annettaessa, päätös on vahvistettava Helsingin hovioikeudessa. (Aarnio & Kangas 2002, 30-31; Gottberg 2008, 52-53.)

Mainitut lainkohdat koskevat vain avioeron pääratkaisua, eli sitä, onko puolisoiden avioliitto katsottava ulkomaisen ratkaisun nojalla päättyneeksi. Liitännäiskysymyksiin sovellettavat tunnustamis- ja täytäntöönpanonormit ovat erikseen. Asetus ei myöskään koske rekisteröidyn parisuhteen purkamista koskevan päätöksen tunnustamista. Vieraassa valtiossa annetun rekisteröidyn parisuhteen purkautumispäätökseen sovelletaan samoja säännöksiä, jotka koskevat vieraassa valtiossa annetun avioliiton purkautumista koskevan päätöksen tunnustamista. (Aarnio & Kangas 2002, 30-31; Gottberg 2008, 52-53.)

12 Yhteenveto

Avioero mullistaa perheen tilanteen eikä vaikuta ainoastaan eroaviin puolisoihin. Avioeron vaikutuspiirissä ovat lähimpänä lapset, mutta myös muu puolisoiden suku sekä muut lähipiiriin kuuluvat henkilöt. Erosta selviytyminen vie aikaa. Erotilanteeseen liittyy valtava määrä selvitettäviä asioita, joista olen kertonut edellä.

Opinnäytetyöni tarkoitus oli kehittää omaa osaamistani, jotta osaisin päivittäisessä työssäni neuvoa asiakkaita eron kohdatessa oikealla tavalla. Oman osaamiseni kehittämisessä työ onkin mielestäni onnistunut varsin hyvin. Työ on pääasiassa pelkkää lainsäädännön selvittelyä aiheen eri osa-alueilta ja käytännönläheisyys ilmenee parhaiten tapaamisoikeuden toteuttamistapoja sekä lapsen elatusavun laskemista koskevissa osioissa. Onkin tärkeää tuntea alan peruslainsäädäntö, jotta asiakkaita voi palvella mahdollisimman kattavasti ja asiantuntevasti.

Aiheesta on vaikeaa esittää tutkielmatyypiselle työlle ominaisia kehitysehdotuksia. Työni käsittelee pääasiassa aihealueen lainsäädäntöä, ja kehitysehdotustenikin pitäisi siten kohdistua käsiteltyihin säädöksiin. Tähän ei mielestäni ammattikorkeakouluopiskelijalla ole mitään edellytyksiä, ja tästä syystä työni johtopäätöksissä ei näitä kehitysehdotuksia ole. Lainsäädännön kehittäminen vaatii hyvin syvää perehtyneisyyttä tiettyyn aiheeseen, jonka voi saavuttaa vain vuosien kokemuksella.

Edellä todetusta huolimatta huomioni herätti kuitenkin sosiaali- ja terveystieteiden selviytyksestä ilmi tullut seikka siitä, ettei valvottujen ja tuettujen tapaamisten järjestäminen ole lainsäädännön nojalla kunnille pakollista. Tämä on mielestäni melko suuri ongelma ja asettaa lapset eriarvoiseen asemaan. Suurissa kaupungeissa mahdollisuus tällaisten tapaamisten järjestämiseen on yleensä olemassa, mutta entä pienemmät kaupungit ja kunnat, joissa sosiaalitoimen resurssit eivät tähän riitä? HTL 2 §:n mukainen lapsen oikeus tavata muualla asuvaa vanhempaansa vaarantuu, eikä asiaan pystytä vaikuttamaan tehokkaasti. Tähän ongelmaan tulisikin mielestäni puuttua mahdollisimman nopeasti lisäämällä kunnille resursseja sosiaalitoimeen sekä säätämällä tämä kunnan pakollisten sosiaalitoimen palvelujen piiriin.

Työelämän kosketus opinnäytetyöhöni tulee mukaan työn liitteissä. Olen luonut kolme toisiinsa liittyvää ohjetta, jota voidaan jakaa Vantaan käräjäoikeuden kansliasta asiaa tiedusteleville. Ensimmäisessä ohjeessa on kerrottu, miten avioeron liitännäisvaatimukseen liittyvä hakemus tulee laatia sekä mitä tietoja hakijan tulee hakemuksessaan käräjäoikeudelle ilmoittaa. Tämä on niin sanottu yleisohje, eli soveltuu pelkistetysti kaikenlaisiin hakemuksiin. Toisessa ohjeessa on kerrottu liitännäisvaatimuksiin liittyvien hakemusten erityispiirteistä sekä siitä, mitä liitteitä hakemuksiin tulisi liittää. Kolmannessa ohjeessa taas on selvitetty hakemusasian kulku käräjäoikeudessa. Prosessi on usein asiakkaille epäselvä ja se saattaa vaikuttaa monimutkaiselta. Olen yrittänyt selittää prosessin kulun pelkistetysti sekä siten, että mitään käräjäoikeuden toiminnasta tietämätön henkilökkin sen ymmärtäisi.

Laatimani ohjeet käsittelevät hieman suppeasti työni aihealuetta ja kohdistuvat liitännäisvaatimuksista ainoastaan yhteiselämän lopettamiseen, lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamisoikeuteen (sekä liitännäisvaatimuksena esitettyyn elatusapuvaatimukseen) sekä pesänjakajan määräämiseen. Ohjeiden laatiminen kohdistuvaksi ositukseen ei mielestäni ole tarpeellista, sillä osituksen toimittaminen ei kuulu käräjäoikeuden toimivaltaan pesänjakajan määräämistä ja osituksen moitekannetta lukuun ottamatta.

Onnistuin mielestäni ohjeiden laatimisessa kuitenkin melko hyvin. Ohjeista on hyötyä paitsi asiakkaille, toivottavasti myös erityisesti yleiskanslian toimistosihteereille. Asiakkaan jättäessä hakemusta ohjeesta on helppo tarkistaa, että kaikki tarvittava on ilmoitettu sekä tarvittaessa pyytää täydentämään asiakasta hakemusta hänen ollessaan vielä paikalla. Näin säästetään paitsi käsittelijöiden työtä, myös parhaimmillaan nopeutetaan oikeudenkäyntiprosessia.

Lähteet

Painetut lähteet:

Aarnio, A. & Helin, M. 1992. Suomen avioliitto-oikeus. 3. uudistettu painos. Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Aarnio, A. & Kangas, U. 2002. Perhevarallisuus-oikeus. Kauppakaari, Lakimiesliiton kustannus. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy 2002.

Avomaa, P. 2008. Eroajan ABC. Minerva Kustannus Oy. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Gottberg, E. 2007. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 4. painoksen muuttumaton lisäpainos. Vaa-jakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kaisto, J. & Oulasmaa, P. 1994. Lapsen elatus. Elatusavun vahvistaminen ja muuttaminen. Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mahkonen, S. 1998. Parisuhde ja vanhemmuus. Perheoikeudellinen tutkimus. Kauppakaari, Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mikkola, T. 2008. Yhteisomistus. WSOYpro. Vantaa: Dark Oy.

Viranomaislähteet:

Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7. Helsinki: Yliopistopaino.

Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisu 2007:2. Helsinki: Oikeusministeriö.

Sähköiset lähteet:

Tilastokeskus. Viitattu 20.9.2009.

http://www.tilastokeskus.fi/til/ssaaty/2008/ssaaty_2008_2009-05-06_tau_001_fi.html

Valtion säädöstietopankki.

<http://www.finlex.fi/fi>

Liite 1: Ohje hakemuksen laatimiseksi

HAKEMUSASIAT

(Nämä ohjeet soveltuvat avioeron liitännäisvaatimuksena (tai itsenäisesti) esitettyyn asiaan koskien lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta, yhteiselämän lopettamista tai pesänjakajan määräämistä. Ohjeet eivät siten sovellu esimerkiksi edunvalvontaan tai asiakirjan kuolettamiseen liittyviin hakemuksiin.)

Hakemuksen laatiminen

Hakemusasioihin sovelletaan oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 8 lukua. Hakemus tulee tehdä kirjallisesti.

Riippumatta siitä, millainen hakemusasia on kyseessä, hakemuksen perustiedot ovat kaikissa samat. Hakemus on vapaamuotoinen. Hakijan tulee ilmoittaa käräjäoikeudelle

- yhteystietonsa (nimi, henkilöturvautunnus, osoite, puhelinnumero),
- kaikkien asiaan osallisten yhteystiedot (nimet, henkilöturvautunnukset, osoitteet, puhelinnumerot),
- yksilöidyt vaatimuksensa,
- vaatimusten perusteet,
- todisteet, jotka hakija aikoo esittää vaatimustensa tueksi sekä se, mitä kullakin todisteella on tarkoitus näyttää toteen, sekä
- tuomioistuimen toimivalta.

Hakemukseen on liitettävä ilmoitetut todisteet. Hakemusasioiden osapuolet vastaavat lähtökohtaisesti itse oikeudenkäyntikuluistaan.

Hakemus on päivättävä ja allekirjoitettava.

Liite 2: Tiettyjen hakemusten erityispiirteet

TIETTYJEN HAKEMUSTEN ERITYISPIIRTEET SEKÄ HAKEMUKSIIN VAADITUT LIITTEET

Hakemus koskien lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta:

Hakemuksessa tulee ilmoittaa, vaaditaanko yhteishuoltoa vai yksinhuoltoa. Mikäli vaaditaan yhteishuoltoa, hakijan tulee esittää kantansa siitä, kumman vanhemman luona lapsi vakituisesti asuu. Tapaamisoikeutta koskevat vaatimuksen tulisi olla niin yksilöity, että ulkopuolinen voisi käytännössä aina tietää missä lapsi on ja että päätös on tarvittaessa täytäntöönpanokelpoinen. Vahvistettavan elatusavun osalta hakijan tulee ilmoittaa vaatimansa elatusapu sekä elatusavun maksaja. Mikäli hakija vaatii elatusapua vähemmän kuin (ongelmatilanteissa) kansaneläkelaitoksen maksaman minimimäärän, vaatimus tulee perustella.

Hakemus oheishuoltajan määräämiseksi:

Hakijan on hakemuksessaan nimettävä oheishuoltajaksi ehdotettu henkilö tai ehdotetut henkilöt. Hakemuksen liitteenä tulee olla kyseisen henkilön tai kyseisten henkilöiden suostumus tehtävään sekä lapsen vanhemman suostumus siihen, että lapselle määrätään oheishuoltaja.

Hakemus pesänjakajan määräämiseksi:

Hakijan on hakemuksessaan ehdotettava jotakin tiettyä henkilöä pesänjakajaksi. Hakemuksen liitteenä on oltava kyseisen henkilön suostumus tehtävään sekä tämän yhteystiedot.

Yhteiselämän lopettaminen ja häätö:

Hakijan on ilmoitettava vaatimuksensa yhteiselämän lopettamisesta ja häädöstä. Hakijan tulee perustella, miksi hänellä olisi toista osapuolta parempi oikeus jäädä asumaan puolisoiden yhteiseen asuntoon.

Liite 3: Hakemusasian kulku käräjäoikeudessa

Hakemusasian kulku käräjäoikeudessa

Hakemus tulee vireille, kun se jätetään käräjäoikeuden kansliaan. Jos hakemuksessa havaitaan puutteita, sitä pyydetään täydentämään. Mahdollisen täydennyksen saapumisen jälkeen hakemus lähtee tiedoksiantoon asiaan osallisille henkilöille. Tiedoksiannon yhteydessä heille varataan tilaisuus tulla kuulluksi.

Mikäli asiaan osallinen henkilö on vastannut jotakin, hänen vastauksestaan lähetetään lausumapyyntö hakijalle. Kun lausumia on asian laatu huomioiden riittävästi, asia siirretään varsinaiseen ratkaisuvaiheeseen. Asia voidaan ratkaista käräjäoikeudessa joko kirjallisen valmistelun perusteella tai istuntokäsittelyssä. Selvät ja riidattomat (tai vähän riitaisia seikkoja sisältävät) asiat käsitellään kirjallisen valmistelun perusteella. Riitaiset asiat ratkaistaan istunnossa, jossa voidaan ottaa vastaan suullista todistelua. Ratkaisu voidaan julistaa istunnossa tai antaa istunnossa ilmoitettuna ajankohtana kansliassa.

Ratkaisuun saa hakea muutosta hovioikeudelta. Tyytymättömyyttä on ilmoitettava käräjäoikeudelle seitsemän (7) päivän kuluessa ratkaisun antamisesta. Valitusaika on 30 päivää ratkaisun antamispäivämäärästä. Valitus toimitetaan käräjäoikeudelle.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa hakemusasiassa käräjäoikeus voi antaa väliaikaismääräyksen, jos asiaa ei voida heti ratkaista. Väliaikaismääräykseen ei saa hakea muutosta. Riitaisissa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa on usein tarpeen pyytää kunnan sosiaalitoimelta selvitystä. Sosiaalitoimi selvittää vanhempien kyvyn toimia lähihuoltajana sekä lapsen oman aidon mielipiteen asumiseen ja tapaamisoikeuteen. Käräjäoikeus voi myös nimetä muita tiettyjä kysymyksiä, jotka sosiaalitoimen tulee selvittää. Sosiaalitoimen selvitykselle annetaan aikaa normaalisti neljä (4) kuukautta. Selvityksen saapumisen jälkeen asia käsitellään istunnossa uudelleen. Kuten muissakin asioissa, ratkaisu voidaan julistaa istunnossa tai antaa kansliassa. Lopulliseen ratkaisuun tyytymätön osapuoli saa valittaa ratkaisusta hovioikeuteen.